

K problematice recepcie Československého katechismu v českém církevním milieu 20. let 20. století

PAVEL MAREK

The Reception of the Czechoslovak Catechism in the Czech Church Milieu of the 1920s

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2026.17.Supp.165-195>

ABSTRACT: The publication of the *Czechoslovak Catechism* by Karel Farský and František Kalous in the autumn of 1922 attracted considerable attention within the religious life of the Czechoslovak Republic. Formally, it was a relatively brief textbook of religion intended for secondary school students (but also for the wider church audience regardless of age). In reality, however, the book represented the first relatively systematic outline of the doctrine of the newly established Czechoslovak Church (Hussite), founded only two years earlier in 1920. Expectations among the faithful were high. Within the church itself – already divided into two currents over doctrinal issues – enthusiasts of theological modernism welcomed the catechism with excitement and satisfaction, while a traditionalist faction advocating the adoption of Eastern Orthodox teaching unequivocally rejected it. They concluded that the catechism contained numerous claims and principles incompatible with the theology of the Christian churches. Although the authors employed established Christian terminology, they infused it with a new rationalist meaning by suppressing sacramentalism. The catechism also drew responses beyond the Orthodox camp: representatives of other major churches active in the Czech lands – Catholic, Protestant, and Old Catholic alike – reached conclusions similar to those of the Orthodox, namely that the work failed to remain within the boundaries of Christian doctrine, and they rejected it to varying degrees. By contrast, the catechism was warmly received and endorsed by the Free Thought movement (atheists). Its publication triggered a controversy that ultimately led to the termination of relations between the Czechoslovak Church and the Serbian Orthodox Church. The affair deepened and sharpened the internal doctrinal conflict, encouraged the organizational separation of traditionalists, and accelerated the processes that culminated in the establishment of an Orthodox Church in the Czech lands. The dispute over the catechism highlighted the necessity of engaging additional theologians to refine the church's doctrine and to develop further creative efforts in this field.

Keywords: Doctrine, Catechism, Christianity, Reception, Controversy, Confession.

Úvodem

Téma zápasu o definici věroučné soustavy Církve československé, jejíž založení v roce 1920 bylo výsledkem úsilí části reformě a nacionálně motivovaného hnutí českého katolického duchovenstva reagujícího na situaci uvnitř organizace utvořenou především v důsledku úzkého sepětí státu a církve v habsburské

monarchii, považujeme za stále potrebné a vhodné téma pro historiografickou reflexi. Pokud pomineme souvislosti s úkazem modernismu,¹ jedná se o problematiku přispívající nejen k pochopení fenoménu existence národních církví, ale současně úzce související s formováním poměru nově vzniklého státu vůči církvím, zvláště pak římskokatolické a jejímu římskému ústředí.²

Cílem našeho článku je popsat a analyzovat reakci vybraných, početně relevantních křesťanských církví působících v českých zemích na vydání v tzv. *Československého katechismu* napsaného zakladatelem Církve československé Karlem Farským a jeho spolupracovníkem, příbramským profesorem Františkem Kalousem v roce 1922. Tato příručka určená pro výuku náboženství na středních školách a současně informativně vhodná pro široký okruh laiků hlásících se k církvi reprezentovala první pokus o formulaci nové věrouky Církve československé. Rozsahem nevelká brožura se v organizaci setkala s mimořádným ohlasem, a proto také v krátké době vyšla ve třech vydáních. Zájem o publikaci však projevila i další církevní společenství už proto, že zakladatelé Církve československé v prvotní euforii deklarovali, že jejich ambice sahají k vybudování útvaru, který bude v krátké době schopen nahradit jak dosud dominující římskokatolickou církev, tak se stát celonárodní církví uspokojující duchovní potřeby všech obyvatel republiky. Někteří z protagonistů Církve československé vystoupili dokonce s teologickou vizí utvořit moderní církev 20. století a tento model nabídnout světovému církevnímu společenství. Zajímá nás proto, do jaké míry byl tento prvotní nástin věrouky v souladu s představami dobových elit zmíněných domácích křesťanských církví a zda byl pro ně vhodný a akceptovatelný jako východisko pro uvažovaný koncept církevní jednoty. Z metodologického hlediska charakter zdrojů, z nichž čerpáme, a stav historického zpracování tématu pro výzkum vyžaduje aplikaci metod popisu, analýzy, syntézy a komparace. Konečným cíli je podřízena struktura práce, která vedle úvodu a závěru téma zkoumá ve dvou základních rovinách. První část zařazuje zkoumání obsahu a recepce katechismu do širších souvislostí, neboť bez jejich uvedení by pochopení významu výzkumného tématu bylo přece jen kusé. Druhý celek je rozčleněn na podkapitoly, které obsahují reflexi katechismu v jednotlivých církevních společenstvích.

Už v úvodu je nutno konstatovat, že zvolené téma je hodné nejen pozornosti, ale také poměrně kontroverzní, což se promítá jak do dobového, tak také sou-

¹ Srov. např. PETRÁČEK, Tomáš. Modernistická, anebo antimodernistická krize? K jedné proměně vnímání podstaty a charakteru krize v dějinách katolické církve. In *Moderní dějiny* 2022, roč. 30, č. 2, s. 141 – 162; ROKYTA, Jan. Farský a modernismus. In *Theologická revue* 2021, roč. 92, č. 4, s. 374 – 385. <https://doi.org/10.14712/12117617.92.4.1>

² Zde odkazujeme na řadu monografických studií z poslední doby, jejichž autorem je historik Marek Šmíd, ale i jiní, např. Jaroslav Šebek, Matin Vaňáč, Michal Pehr, Pavel Helan, ze slovenských např. Emília Hrabovec, Róbert Letz atd. Srov. např. ŠMÍD, Marek. *Apoštolský nuncius v Praze: významný faktor v československo-vatikánských vztazích v letech 1920 – 1950*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015; *TÝŽ. Mission: Apostolic Nuncio in Prague: Czechoslovakian-Vatican diplomatic relations between 1920 and 1950*. First English edition. Prague : Karolinum Press, 2020. <https://doi.org/10.2307/jj.3643617>; *TÝŽ. Nepřítel: první republika: radikalizace skupiny českých katolických intelektuálů v letech 1918 – 1938*. [Chomutov] : L. Marek, 2012; *TÝŽ. Pražští arcibiskupové moderního věku: čeští primasové od Lva Skrbenského po Jana Graubnera*. Řitka : Čas, 2022; *TÝŽ. Vatikán a Československo ve 20. století*. Praha : Stanislav Juhaňák – Triton, 2022; *TÝŽ – MANDZÁK, Atanáz Daniel – HAJDINOVÁ Eva (eds.). Svátý stolec a Československo*. Praha : Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2022.

časného hodnocení katechismu. V průběhu století, jež nás od jeho vzniku dělí, se postoj kritiky měnil, více či méně ve všech církevních společenstvích. V první polovině 20. století u odpůrců převládal názor oceňující odvahu autorů k originální interpretaci a definici základních věroučných pojmů. Teologové však odmítali jejich výklad v duchu racionalismu, liberalismu a radikálního modernismu. Dospěli k závěru, že katechismus se ocitl v kolizi s územ výkladu obvyklého v křesťanských církvích. Dílo v jeho celku hodnotili jako rozchod s katolickou dogmatikou a v řadě formulací identifikovali stopy panteismu. Největší kritika se snažela na radikální christologii. Doboví obhájci katechismu v něm naopak viděli vrcholný projev teologického modernismu v českém prostředí, případně výraz „moderního osvícenského křesťanství“ (Rudolf Urban) či vznik náboženství pro moderního člověka. Nelze se však ubránit dojmu, že protějškem této euforie uvnitř Církve československé byla tlumená, převážně „nevýbojná apologie“, jejímž nositelem byl Alois Spisar. Bezvýhradně nadšení svým způsobem občas přece jen tlumil, ale především se v tichu své pracovní ponořil do soustavné teologické práce, aby výtky protistrany oslabil či odstranil a úsilí svých předchůdců posunul dopředu a na čas i dovršil. Přístup současných teologů k Farského a Kalousové pokusu o první formulaci věrouky Církve československé postrádá ostří minulosti a je „ekumenický“, poměrně smířlivý, chápavý až velkorysý. Československý katechismus je pro většinu z nich produktem své doby, pokusem sice odvážným, intelektuálně poctivým, ale pro dnešek antikvárním a teologicky problematickým.

Aféra vzniklá kolem vydání Československého katechismu se stala nejen přelomem v zápolení o nauku církve, ale současně má význam jako jeden z výrazných mezníků jejích dějin v etapě geneze organizace a etablování v české společnosti. Teologové Církve československé se učením Karla Farského inspirovali, současně však také poučili a v letech po jeho smrti formulovali věrouku církve v řadě základních tezí odlišně.³ V kontextu náhledu na problematiku poválečné církevní a náboženské krize je zpracování vytyčeného tématu sice parciálním příspěvkem k jeho celkové reflexi, nicméně pojednáním přispívajícím přece jen k překonání jistého historiografického vakua.

Historický kontext vzniku Československého katechismu

Jedním z důsledků systémových změn vyvolaných Velkou válkou na území jednoho z tzv. nástupnických států Československé republiky bylo posílení občanské společnosti a procesů její demokratizace.⁴ Tento trend se bohatě projevil také v oblasti života církví, které přestal svazovat fenomén austrokatolicismu⁵

³ Srov. TONZAR, David. *Vznik a vývoj novodobé husitské teologie a Církev československá husitská*. Praha : Karolinum, 2002. 210 s.

⁴ MÜLLER, Karel B. *Češi a občanská společnost. Pojem, problémy, východiska*. Praha : Triton, 2002, s. 57 – 69.

⁵ PECKA, Dominik. České katolictví ve 20. století v evropském kontextu. In *Katolická ročenka 1970*. Praha : Česká katolická charita, 1970, s. 62; ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin*, 6. *Doba probuzenského katolicismu (1848 – 1918)*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2009, s. 301 – 305; HRABOVEC, Emilia. Reformbestrebungen der tschechischen Preister und die Entstehung der „Tschechoslowakischen Kirche“. *Römische Historische Mitteilungen* 2009, roč. 51, s. 352. <https://doi.org/10.1553/rhm51s337>; LEHMAN, Hartmut. Sekularizace, dechristianizace, rechristianizace v novověké Evropě. *Teologie a společnost* 2005, roč. 3 (11), č. 1, s. 18 – 22; PEHR, Michal – ŠEBEK, Jaroslav. *Československo a Svatý stolec. Od nepřátelství ke spolupráci (1918 – 1928), 1. Úvodní studie*. Praha

a zčásti také legislativa monarchie, a vyústil jak v organizační restrukturalizaci některých z nich na nacionální bázi, tak ve vytvoření prostoru pro etablování národních církví.⁶ Za jeden z jeho produktů považujeme také ustavení Církve československé (husitské) v roce 1920, které se podařilo během relativně krátkého období soustředit do svých řad bezmála milion věřících.⁷ Pozici většinové římskokatolické církve tento nový útvar, přes velké ambice, s nimiž vystoupil, nebyl sice schopen vážně ohrozit, nicméně pro drtivou většinu tehdejších církví působících v zemi se reformně zaměřený věroučný program a metody jeho uvádění do života spojené s četnými těžkostmi a provázené peripetiemi, stal výzvou. Proces začleňování nové církve do společnosti se tak stal mezi partnery na církevní scéně předmětem stálého zájmu spojeného jak s vizemi přátelských vztahů a spolupráce, tak nezřídka také s kritickými a odmítavými komentáři.

Fakt, že největší pozornosti se těšil právě teologický vývoj Církve československé, tedy její dogmatika, považujeme za věc přirozenou. V reformním hnutí českého katolického duchovenstva v letech 1918 – 1919, od něhož se církev odštěpila, drtivá většina kněží žila v domněnání, že při reformě církve ve sféře věrouky nastanou jen nepatrné inovace, a v krajním případě vzniku nové organizace zůstane církev i nadále katolickou, pouze se organizačně vymezí vůči Římu. Realita však byla jiná. Protagonisté Církve československé se v otázce přijetí věrouky rozštěpili v podstatě do dvou názorových proudů, což v zainteresované veřejnosti vyvolalo nejen pocity zvědavosti, kam bude církev teologicky směřovat, ale nezřídka také emoce a naděje velkého očekávání.

První skupina tvůrců se zformovala kolem vůdčí osobnosti radikální frakce katolického reformního hnutí Karla Farského (1880 – 1927).⁸ Přesněji řečeno, mezi

: Masarykův ústav, 2012, s. 14; BALÍK, Stanislav a kol. *Český antiklerikalismus*. Praha : Argo, 2015, s. 46 – 51; CÍRUS, Vojtěch. *Služkou nebo družkou? Austroslavismus jako model katolického státu nebo státní katolicismus?* Praha : Univerzita Karlova, 2021. Rkp. diplomové práce; MIKULEC, Jiří. *Křesťanství v českých zemích*. Praha : Paseka, 2025; *Rozluka, demokratisace a odpolitování náboženství. (Slovo k našemu programu)*. In *Právo národa*, 1.1.1920, roč. 3, č. 1, s. 1 – 3.

⁶ MÜLLER, Václav. *Náboženské poměry v Československé republice*. Praha : Státní nakladatelství, 1925, 105 s.; KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918 – 1938)*, 1. *Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*. Praha : Libri, 2000, s. 315 – 320; HRABOVEC, Emilia. *Der tschechische Katholizismus nach dem Ersten Weltkrieg aus der Sicht des Heiligen Stuhls*. *Bohemia*, 2004, roč. 45, č. 2, s. 396 – 429; MAREK, Pavel. *Za lepší církví? K úsilí českého duchovenstva v 19. a na počátku 20. století modernizovat náboženský a církevní život*. In VAŘEKA, Marek – ZÁŘICKÝ, Aleš. *Modernizace církve. Od zrušení jezuitského řádu do II. vatikánského koncilu*. Ostrava : Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2018, s. 123 – 137.

⁷ Z literatury, bohaté především na časopisecké studie, upozorňujeme na některé monografie: NEŠPOR, Zdeněk R. *Století národní církve. Duchovní hledání Církve československé (husitské)*. Praha : Academia, 2024, 392 s.; JUREK, Daniel. *Eine kleine Kirche in Europa. Die Tschechoslowakische Hussitische Kirche im Wandel zwischen Nationalkirche und europäischem kirchlichen Akteur*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2019, 312 s. <https://doi.org/10.13109/9783666593796>; Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, 258; URBAN, Rudolf. *Die Tschechoslowakische Hussitische Kirche*. Marburg/Lahn : J. G. Herder-Institut, 1973, 327 s. Marburger Ostforschungen; Bd. 34.

⁸ POKORNÝ, František (ed.). *Sborník Dra Karla Farského. Kniha vzpomínek, dojmů a úryvků z díla a života zakladatele Církve československé*. Praha : nákladem Tiskového a nakladatelského družstva ČČS, 1928, 288 s.; KAŇÁK, Miloslav. *Dr. Karel Farský. O životě a díle prvního patriarchy církve československé*. Praha : Blahoslav, 1951, 123 s.; KADEŘÁBEK,

zakladateli Církve československé byl nejen prvním, ale zpočátku snad i jediným teologem, který po několika málo týdnech tápání a zvažování situace přestal tajit, že zakládat novou církev s katolickou naukou (byť mírně upravenou) nedává dost dobře smysl.⁹ První náznaky jeho uvažování identifikujeme už ve vstupním, prvním veřejném prohlášení z 8. ledna 1920, jehož byl autorem. Vizi pokračování katolicity církve v dokumentu oslabil proklamací myšlenky „svobody svědomí“.¹⁰ Brzy poté ji doplnil tezí týkající se „volnosti náboženského vývoje“ a vystoupil s reformním konceptem vytvoření církve teologicky a organizačně odpovídající stavu lidské kultury a vzdělanosti na prahu 20. století. Tvrdil, že nastal čas vyrovnat se s minulostí a křesťanské krédo formulovat nově tak, aby bylo slučitelné se svědomím a rozumem člověka moderního věku. V duchu českého mesianismu deklaroval odhodlání zformulovat zcela nový teologický systém („nový čistý typ křesťanství“)¹¹ korespondující s progresivními filozofickými a teologickými proudy křesťanské civilizace. On a také jeho stoupenci za základní kameny soustavy považovali odkaz české reformace, v první řadě husitství a českoslovenství. Chtěli ji obohatit, rozšířit a současně doplnit o názory soudobých českých myslitelů. Obtížnost realizace svého projektu si sice plně uvědomovali, avšak jeho naplnění chápali jako svou povinnost a závazek přispívající k dokončení procesů plné nacionální a státoprávní emancipace českého národa a ve spirituální sféře jeho od-poutání se „od ducha a srdce cizího a nám nepřátelského Říma“. Tvůrci konceptu byli přesvědčeni, že jsou povoláni k naplnění těchto představ: „*Jiná církev, cizího*

Vladimír – TRTÍK, Zdeněk. *Život a víra ThDr. Karla Farského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1982, 199 s.; BUTTA, Tomáš a kol. *Karel Farský: sborník věnovaný 90. výročí modernistického kněze, učitele a patriarchy Církve československé husitské*. Praha : Církev československá husitská, 2017, 176 s. CHADIMA, Martin. *Dr. Karel Farský – 1. patriarcha Církve československé (husitské)*. Hradec Králové : Královéhradecká diecéze Církve československé husitské, 2017, 204 s.

⁹ Naše konstatování je pochopitelně zkratkou, neboť Farský jako teolog byl ovlivněn myšlenkami západoevropských katolických modernistů a už před válkou se v jeho teologických úvahách objevují teze usilující o smíření moderní vědy s vírou. V soukromí v průběh války a veřejně po jejím ukončení svůj racionalistický pohled na náboženské otázky dále rozpracovával a prohluboval. Srov. např. SPISAR, Alois. Ideové dílo bratra patriarchy. In POKORNÝ, *Sborník Karla Farského*, s. 86 – 88.

¹⁰ Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské v Praze (dále ÚAMČČSH), fond (dále f.) K 40/331 – Dr. Karel Farský. Materiál k 8. lednu 1920; Národu československému! In *Národní listy*, 11. 1. 1920, roč. 60, č. 11, s. 3; Národu československému! In *Právo národa*, 15. 1. 1920, roč. 3, č. 2, s. 1; FARSKÝ, Karel: *Z podejha. (Vznik církve československé)*. Praha : Klub reformního duchovenstva, 1920, s. 39 – 41; Srov. Zásady československé církve. Rozhovor s dr. Farským. In *Národní listy*, 12. 1. 1920, roč. 60, č. 12, s. 1; Farský pojem vysvětlil těmito slovy: Svobodou svědomí se rozumí zásada, „že se nikomu nemá z jeho dobrého přesvědčení, zejména v ohledu víry a náboženského přesvědčení ničeho vnucovati a ničeho brániti“; FARSKÝ, Karel. *Přelom. Vzpomínkové feuilletony k dějinám československé církve z roku 1918–1920*. Praha : vl. nákladem, 1921, s. 79 – 80; HNÍK, František M. *Duchovní ideály československé církve. Příspěvek k rozboru její sociálně křesťanské struktury*. Praha : Družstvo ČČS, 1954, s. 120 – 121; TONZAR, David. *Vznik a vývoj novodobé husitské teologie*, s. 45 – 46.

¹¹ SPISAR, Alois: *Ideové směrnice ČČS a br. biskup Gorazd*. Praha : Družstvo ČČS, 1924, s. 6. – Za „starý“ typ křesťanství bylo označeno křesťanství římskokatolické, řeckovýchodní a evangelické (protestantské).

*nám národa, našich potrieb nezná a nechápe, a proto nám nemůže poskytnouti žádné vydatné pomoci.*¹²

Druhá, početně silnější frakce v Církvi československé byla vůči vizi modernisticky orientovaných duchovních a laiků seskupených kolem Farského skeptická. Její protagonisté v řadách nové církve, velmi obtížně zápasící s nedostatkem duchovenstva, neviděli teologa, který by tak ambiciózní a obtížný úkol úspěšně zvládl, navíc v krátké době. Současně její mluvčí cítili, že koncept nové církve je zatím spíše souborem nepřilíš určitých a libivých hesel než příslibem vzniku kvalitního teologického programu křesťanské církve. Proto se soustředili na vyhledávání takového partnera mezi tradičními církvemi, který projeví ochotu zaujmout vůči teologickému tápání Církve československé velkorysý a tolerantní postoj. Současně deklarovali ochotu převzít podstatu, základní teze věrouky sprátené církve, za podmínky, že jim bude poskytnut prostor pro dotvoření (inovaci) její teologie (shora zmiňovaná „svoboda náboženského vývoje“)¹³ a realizaci některých dalších reformních kroků. V létě 1920 se tomuto tehdy v Církvi československé dominantnímu proudu podařilo takovéto církevní společenství najít. Získal podporu ze strany Srbské pravoslavné církve. Ta se souhlasem československých a jihoslovanských politických elit vyslala do země k misijnímu působení¹⁴ nižského biskupa Dositeje (Vasić, 1878 – 1945).¹⁵ Sabor srbské církve hierarchu pověřil úkolem podporovat vůdčí činitele Církve československé při budování standardního společenství a společně s nimi usilovat o jeho převedení do pospolitosti východních církví. Biskupovi se toto náročné a nelehké zadání

¹² MAREK, Pavel. *Česká reformace 20. století? K zápasu Církve československé (husitské) o vizi moderního českého křesťanství v letech 1920 – 1924*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2015, s. 7.

¹³ Poskytnutí této záruky požadovali protagonisté obou názorových proudů v církvi. Vyznavačům pravoslavlí ji garantoval po souhlasu saboru Srbské pravoslavné církve biskup Dositej (Vasić) a později se promítla do konceptu tzv. českého pravoslavlí, který uváděl do života české pravoslavné eparchie od konce 20. let 20. století biskup Gorazd (Pavlík). Srov. MAREK, Pavel. *Biskup Gorazd (Pavlík). Životní příběh hledání ideální církve pro 20. století*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2019, s. 437 – 473.

¹⁴ K Dositejově misi v Československu srov. nejnověji MAREK, Pavel. „Obtížný cizinec“. *Vlada srbské pravoslavné církve Dositej (Vasić) a meziválečné Československo (1920 – 1939)*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2020, 388 s.; DANILEC, Jurij – MAREK, Pavel. О миссионерской деятельности владыки Досифея (Васича) на Подкарпатской Руси в 20-х годах XX века. In *Rocznik Teologiczny*, 2019, roč. 61, č. 3, s. 445 – 477; DANILEC, Jurij – MAREK, Pavel. Success, or Defeat? On the Orthodox Mission of the Serbian Bishop Dositheus (Vasić) in Czechoslovakia in 1920 – 1926. *Kultúrne dejiny*, 2019, roč. 10, č. 2, s. 197 – 227.

¹⁵ K osobnosti biskupa srov. např. Васић Доситеј, митрополит загребачки. In *Српски биографски речник*, 2. Нови Сад : Матица српска, 2006, s. 82 – 83; *Mitropolit Dositej Vasić, episkop niški, 1913 – 1933*. Niš : Štamparija „Sveti car Konstantin“, 1933, 45 s.; VUKOVIĆ, Svetozar (episkop šumadijski Sava). *Srpski jerarsi od devetog do dvadesetog veka*. Beograd : Evro; Podgorica : Unireks; Kraguevac : Kalenik, 1996, s. 175 – 176; ИГНАТИЙ (ШЕСТАКОВ) – БУРЕГА, Володимир В.. Доситеј (Васић). In *Православная энциклопедия*, 16. Москва : Церковно-научный центр „Православная энциклопедия“, 2007, s. 51 – 52; КОНДАИС, Павле (ed.). *Христу веран до смрти. Свештеноисповедник Доситеј загребачки и уведенски*. Београд – Цетинье : Архиепископија 2008, 455 s.

formálně podařilo splnit v srpnu 1921, kdy 3. sjezd delegátů Církve československé v Praze vyhlásil ustavení Československé církve pravoslavné.¹⁶

Jestliže zohledníme skutečnost, že představy obou názorových proudů v Církvi československé o definici věrouky nebyly kompatibilní, není nijak překvapivé, že vnitřní vývoj organizace v první polovině 20. let silně zatížil a charakterizoval zápas o její teologické směřování. Představy reprezentantů obou frakcí o věrouce církve byly natolik rozdílné, že pokusy o prosazení jednoho z věroučných konceptů nebo o nalezení kompromisního východiska vnášely do života církve nejen napětí, disonance a polemiky, ale dokonce také jevy těžko slučitelné s příkazy dekalogu.

Geneze Československého katechismu

Vznik nové věrouky Církve československé byl postupný a poměrně obtížný. První kroky na cestě k jejímu ustavení, pokud odhlédneme od různých výroků, závěrů a dílčích poznatků zveřejněných v jeho historizujících, memoárových, liturgických a obdobných teologických pracích,¹⁷ udělal Karel Farský v roce 1922 ve stati nazvané *Stručný výklad náboženské nauky*. Zařadil ji do svého Zpěvníku písní duchovních Církve československé.¹⁸ Řadu tezí vyslovil ve zpravidla obsáhlých postilách publikovaných na stránkách ústředního církevního periodika Českého zápasu.¹⁹ Zdá se, že prvoplánově se nejednalo o výsledek cílevědomého úsilí směřujícího k předložení věroučné syntézy, ale spíše o produkt příležitostných úvah, v nichž si ujasňoval problematiku. K tomuto závěru nás vedou jednak jeho výroky týkající se obtížnosti celého zadání, a kromě toho žil v prostředí, jež tvůrčí intelektuální práci příliš nepřálo. Jako faktický vůdce církve musel řešit řadu dalších, praktických, pro církve však existenčních problémů.²⁰ Podstatný krok vpřed na cestě za formulací věroučného programu Farský udělal na podzim téhož roku 1922 vydáním *Československého katechismu*. Jednalo se o učebnici určenou pro výuku náboženství na středních školách. Její podtitul však okruh uživatelů příručky rozšiřuje na všechny věřící Církve československé („učebnice pro mládež a věřící“), což bylo v následných polemikách apologety obsahu knížky z taktických důvodů pomíjeno.²¹ Práce formálně vznikla jako výsledek spolupráce K. Farského se středoškolským profesorem a následně také duchovním

¹⁶ MAREK, *Česká reformace 20. století?*, s. 210 – 218. – Jednalo se však pouze o epizodu, v l. 1922 – 1923 v rámci dramatického zvratu (jehož nedílnou součástí je i naše téma), který se udál v církvi, byl příklon k pravoslaví vyznačící modernismu negován.

¹⁷ FARSKÝ, Karel. *Stvoření. Výklad k biblickému líčení vzniku světa v duchu církve československé*. Praha : vl. n., 1920, 124 s.

¹⁸ FARSKÝ, Karel (ed.). *Zpěvník písní duchovních, doporučitelných bratřím a sestrám církve československé*. Praha : nákl. vlastním, 1922, XVI, 240 s.

¹⁹ Srov. *Český zápas*, 1922, roč. 5; 1923, roč. 6, v každém čísle – *Naše postyla*.

²⁰ FARSKÝ, Karel. *Učení Církve československé*. (Odpověď Dru. E. Rádlovi). In *Český zápas*, 14. 1. 1921, roč. 4, č. 2, s. 2.

²¹ FARSKÝ, Karel – KALOUS, František. *Československý katechismus. Učebnice pro mládež i věřící církve čsl.* 1. vyd. Příbram : nákladem Farského, 1922, 24 s. – V roce 1925 Farský svou věrouku shrnul do knihy FARSKÝ, Karel. *Církev československá. Stručné informace o náboženských názorech, úkolech a organizaci církve*. Praha : Ústřední rada, 1925, 64 s. – Druhé vydání vyšlo až po úmrtí autora v roce 1929. FARSKÝ, Karel – POKORNÝ, František. *Stručné informace o náboženských názorech, úkolech a organizaci církve*. Praha : Blahoslav, 1929, 64 s.

Františkem Kalousem (1881–1965).²² Ten přípravu katechismu inicioval, koncipoval jádro spisu výběrem tezí obsažených ve Farského teologických studiích a jejich přenosem do textu příručky. Spoluautor Farský kolegově počínání komentoval těmito slovy: „*Můj ideál to nebyl. Já vždycky sliboval vydání náboženskou čítanku. S tou formou přispěchal bratr Kalous. A já, když jsem viděl, že od ní neupustí, a on měl asi 30 vět sebraných z mých projevů, pomohl jsem mu přepracovati je v úplnější pomůcku. Poněvadž přídavek činil asi třikrát tolik jako návrh původní, přišlo k elaborátu i moje jméno.*“²³ Motivy, které vedly F. Kalouse ke zpracování katechismu, jsou podle našeho názoru zřejmé: jako pedagog (sám v daném období vyučoval náboženství paralelně na jedenácti školách) pocítoval a ze svého okolí dobře vnímal nářky katechetů na fakt, že výuce československého náboženství chybí systém a nemají z čeho čerpat (opírali se o Bibli). Kromě toho reflektoval i názory řadových členů církve, kteří byli zápasem o věrouku zmátení. Před polovinou roku 1922 stále formálně existovala Církev československá pravoslavná a zdaleka nebylo jasné, kam se bude toto společenství do budoucna ubírat. U laiků nebylo možné předpokládat nějaké hlubší studium teologických textů nebo reflektovat dění probíhající za oponou oficiality. V tomto ohledu dáváme zapravdu tvrzení Aloise Spisara, jenž se domníval, že Kalous chtěl vydáním katechismu současně přispět k řešení tzv. pravoslavné krize, zamýšlel představit pandán k věrouce východních církví, neboť de facto teologické vakuum bránilo rozvoji a budování církve; jeho názor o cíli vyprovokovat střet s pravoslavnými však nesdílíme.²⁴ Kalous samotný katechismus označil za „*odpověď netrpělivým, neprozíravým, ukvapeným, nepřipraveným, snad i zlým lidem šířícím fámy, že se v Praze nepracuje*“.²⁵ Dne 26. července 1922 autoři seznámili s obsahem katechismu účastníky sjezdu duchovenstva Církve československé v Pardubicích. Jejich reakci lze označit za vstřícnou, záměr vydání práce podpořili. Dílčím způsobem do textu zasáhli pouze budoucí biskup Josef Rostislav Stejskal (1894 – 1946), absolující tehdy studium protestantské teologie na teologické fakultě v Paříži, a liberální teolog Antonín Procházka (1875 – 1944), generální tajemník církve. Dne 13. srpna 1922 katechismus schválila západočeská diecézní rada. Tiskařské práce byly ukončeny o třináct dnů později. Po rychlém rozebrání brožury (náklad činil 12 000 výtisků) následovalo její druhé vydání,²⁶ s nímž se 3. října 1922 ztotožnila také východočeská diecézní rada Církve československé. Odmítavé stanovisko tak zaujala pouze moravská diecézní rada ovlivněná postoji biskupa Dositeje

²² František Kalous. In JINDRA, Martin – SLADKOWSKI, Marcel (eds.). *Biografický slovník Církve československé husitské*. Praha : Církev československá husitská, 2020, s. 207 – 209.

²³ ÚAMČŠH Praha, f. Korespondence Karla Farského, sig. A II-12, i. č. 24 – dopis K. Farského A. Spisarovi, 28. 1. 1924. – Kalous uvádí, že v první verzi sám vytvořil šest oddílů a 49 otázek a odpovědí a po přizvání Farského společně katechismus rozdělili na čtyři oddíly s 13 částmi a 136 otázkami a odpověďmi.

²⁴ SPISAR, Alois. *Ideový vývoj Církve československé. (Nástin)*. Praha : Ústřední rada církve československé, 1936, s. 186 – 187. – V Církvi československé se objevilo ještě jedno podezření, stejně nepravdivé, totiž že kauza kolem katechismu byla uměle vyvolána Srbskou pravoslavnou církví, aby mohla s Církví československou ukončit styky a nemusela Farskému a dalším kandidátům biskupství udělit chirotonii.

²⁵ Myšleno tak, že problém s věroukou vedení církve neřeší. KALOUS, František. *Vznik československého katechismu*. In *Český zápas*, 1. 9. 1922, roč. 5, č. 35, s. 2.

²⁶ KALOUS, František. K druhému vydání československého katechismu. In *Český zápas*, 13. 10. 1922, roč. 5, č. 41, s. 2 – 3.

(Vasić). Faktem je, že od října byl katechismus oficiální učebnicí Církve československé pro výuku náboženství ve školách na celém území českých zemí.²⁷

Nyní přejdeme k jádru našeho výkladu a budeme se věnovat reakcím, jaké vydání katechismu vzbudilo ve vybraných křesťanských církvích. Nejprve se však pokusíme o popis situace v samotné Církvi československé.

Nadšení a apologie v Církvi československé

Vydáním Československého katechismu byla podle Spisarova tvrzení „v Čechách téměř celá církev“²⁸ nadšená, neboť se jí dostalo „první ucelené formulace našich zásad“ a vydávala jej za první pokus o vytvoření „nového čistého typu křesťanství“.²⁹ Církev vítala, že autoři práce při formulování nové teologie zaujali kritický postoj k tradiční věrouce křesťanských církví a že klasickým pojmům dodali nový obsah. Články otištěné v jejím autorizovaném týdeníku Český zápas se rozplývaly nelíčeným, až přehnaným nadšením. Noviny systematicky otiskovaly rezoluce náboženských obcí, které tento ediční počín vítaly (např. Roztoky, Nusle, Písek, Planá, Chýnov, Jindřichův Hradec, Bráník, Chotoviny, Nymburk, Dražice atd.). Nejstarší duchovní Církve československé Horák 13. prosince 1922 na církevním shromáždění v Praze na Střeleckém ostrově údajně prohlásil, že dílo autorů Farského a Kalouse je „tím nejlepším darem, kterého se naši církev dostalo. Jest to něco, po čem toužil duch výchovy mládeže československé“.³⁰ Farář Vilibald Růžička (1884 – 1976)³¹ hodnotil přístup teologů k formulaci nové věrouky z pozic racionalismu pozitivně, neboť církev se podle jeho názoru vrátila ke kořenům. Vždyť prvotní křesťanská nauka i v prvním a druhém století vznikala na filozofii rozumu.³²

V pisateli první recenze knihy středoškolském profesoru PhDr. Janu Hořejším (1885 – 1957) vyvolalo vydání učebnice náboženství náladu „hlubokého dojmu mravní poctivosti“ a „české opravdovosti“, neboť „učí nás, jak snést modro s nebe na zemi“, jak udělat „z nadzemsky neplodného náboženství opět obrozujícího činitele a činnorodého vůdce života“, jak udělat „život na zemi královstvím božím“. Měl dokonce dojem, že u odpůrců dílo vyvolalo „i zřetelný zákmit závisti a lítosti, že neuchopili se této prosté myšlenky všelidského spojování pravdy“ sami a dříve. Pro další vydání spisu autor navrhoval text doplnit zavedením některých dalších svátků a církevních slavností, jako např. postřižiny při vstupu do školy, svátek dospívání, slavnost lásky k přírodě, svátek zdraví a síly, svátek věčného vývoje atd.; velké svátky doporučoval propojit se slunovraty a slunostáním. K českým velikanům, z jejichž díla má církev čerpat inspiraci, chtěl vedle Cyrila a Metoděje, J. Husa, J. A. Komenského, Českých bratří, obrozenců a T. G. Masaryka připojit také Miroslava Tyrše (1832 – 1884).³³ Jádro článku hledalo význam textu v kontextu teologického myšlení (jedná se o vážný pokus překlenout rozpory mezi vědou a vírou, monismem a dualismem, materialismem, spiritualismem a syn-

²⁷ Biskup Gorazd veřejně odsuzuje katechismus čs. církve. In *Lidové listy*, 31. 1. 1923, roč. 2, č. 24, s. 5.

²⁸ SPISAR, Ideový vývoj, s. 195.

²⁹ Ibid., s. 2.

³⁰ Velký manifestační projev příslušníků CČS pro br. Dr. Farského a proti záškodníkům CČS. In *Český zápas*, 8. 12. 1922, roč. 5, č. 49, s. 2.

³¹ JINDRA, Martin. Vilibald Růžička. In JINDRA – SLADKOWSKI, *Biografický slovník*, s. 444 – 446.

³² Z Moravy. In *Český zápas*, 4. 5. 1923, roč. 6, č. 18, s. 1 – 2.

³³ SAK, Robert. *Miroslav Tyrš. Sokol, myslitel, výtvarný kritik*. Praha : Vyšehrad, 2012, 327 s.

kretismem, mechanismem a vitalismem, filozofií a náboženstvím, genezí a evolucionismem, liberalismem a pacifismem, konfesemi a bezkonfesemi) a národních dějin („*My Čechové to budeme, kteří znova zdviháme malověrné odhozené korouhve obrody života mravního. Všichni proroci světa a muži i ženy opravdové zbožné, až k deistům, racionalistům a transcendentalistům přispějí nám na pomoc, a učiníme zase svoji zemi zaslíbenou zemí Pravdy.*“). Obsah díla autora dovedl až na pole českého mesianismu, k představě o vzniku teologie přijatelné pro všechny lidi „*dobré vůle od Pamíru k Alpám, od moře k moři, od pólu k pólu*“ a k tezím o učitelském poslání Čechů mezi Slovany a lidstvem: „*Nebudeme přešívát záplaty z nového sukna na staré šaty, ale oblečeme sebe i svět v české, jasné roucho nové. [...] Zpíváme málo ekteníí sebekořujících a v rozmluvě své s Bohem ukazujeme v hrdé pokoře přímou postavu, již nám dal, a naučíme i své spolubratry ve všech končinách země, jak žítí, aby nebylo pokořených, uražených a ponížených*“. Na závěr učebnice Hořejší doporučil zařadit kapitolu s nadpisem „*náš názor světový*“, která propojuje teologii s vědou, astronomií, přírodovědou, historií a filozofií. „*Slovo Bůh vyslovujeme co nejméně, abychom neupadli znovu v modloslužebnictví*.“ Podle recenzenta katechismus „*odkryl hluboký smysl evangelií a epíštol a učí nás pomáhat žít, sebekritisovat, ukojit duchovní zřízení rozeštvaných a přeagitovaných současníků, povznést se nad mamon a nepodceňovati majetku, a zítra stane se nám jednotícím principem ve všem lidském myšlení, vědění i cítění, v životě právním, společenském, politickém, hospodářském, národnostním, jednotícím principem v národě, ve Slovanstvu, v Eurasii.*“³⁴

Zatímco Hořejšího recenze je naplněna laickým entuziasmem převládajícím v rané fázi recepcce díla v církvi, během času došlo v hodnocení práce k jistým posunům, pro něž jsou charakteristická stanoviska kněze-teologa Církve československé Aloise Spisara (1874 – 1955).³⁵ Vnímáme je jako relevantní hlas vyzývající k respektu a plédující pro ocenění Farského a Kalousových snah. Spisar patřil mezi pilné tvůrce a budovatele církve. Úsilí svých kolegů glosoval v tisku sice několikrát, zásadně se však k němu vyslovil dvakrát: v roce 1924 na stránkách *Českého zápasu* (resp. pokrokařského *Pozoru* vycházejícího v Olomouci) a s časo-

³⁴ HOŘEJŠÍ, Jan. Katechismus Církve československé. In *Český zápas*, 6. 10. 1922, roč. 5, č. 40, s. 2 – 3. Poměrně ostře Hořejšího recenzi zkritizoval Alois Spisar a dospěl k závěru, že věci „*přehnanou glorifikací*“ spíše uškodil, než prospěl. Srov. SPISAR, *Ideový vývoj*, s. 195 – 196.

³⁵ Alois Spisar pocházel z katolické rodiny žijící na Vyškovsku, dva bratři jeho otce byli kněžími. Středoškolská studia absolvoval v arcibiskupském konviktu v Kroměříži a po maturitě studoval na teologické fakultě v Olomouci, vysvěcen 5. 7. 1897. V r. 1899 získal aprobaci pro výuku náboženství a působil jako katecheta, krátce v Litovli a pak 17 let na německé realce v Kroměříži. Patřil do okruhu české Katolické moderny a po 1. sv. válce se zapojil do reformního hnutí katolického duchovenstva, v němž náležel k radikálnímu křídlu (člen Ohniska a Klubu reformních kněží). V r. 1920 přešel do Církve československé. Vedle výuky náboženství se věnoval teologii a vypracoval se mezi přední teology ČČS. Po přechodu do Prahy (1925) působil na církevní Vysoké škole bohoslovecké (1932 – 1935), byl jejím prvním děkanem, v l. 1935 – 1939 a 1945 – 1950 vyučoval na Husově československé evangelické fakultě bohoslovecké. Autor řady publikací. TRTÍK, Zdeněk. Význam životního díla profesora dr. Aloise Spisara. *Náboženská revue*, 1949, č. 3 – 4, s. 132 – 137; KAŇÁK, Miloslav et al. Prof. Dr. A. Spisar. In *Na přelomu generací. (Kapitoly o životě československé církve a jejích předních pracovnících)*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1956, s. 121 – 141; MAREK, Pavel. Několik dokumentů k životu a dílu prof. Aloise Spisara. In *Archivní ročenka 1999*. Kroměříž : Státní okresní archiv, 1999, s. 41 – 52; VOGEL, Jiří. Alois Spisar. In JINDRA – SLADKOWSKI. *Biografický slovník*, s. 487 – 489.

vým odstupem své názory shrnul v roce 1936 v publikaci sledující problematiku ideového vývoje církve.³⁶ Obě Spisarova vyjádření lze označit za jednoznačně apologetická. Na poměry v Církvi československé však působí relativně vyváženě, smířlivě a bez větších emocí. Vedle obhajoby založené na vysvětlování a rozvíjení jednotlivých článků víry, jimž dává vlastní výklad, dokázal teolog připustit i některé slabiny spisu. Nikoliv náhodou se práce *Učení náboženství křesťanského pro věřící Církve československé* (1929),³⁷ jejímž byl spoluautorem, stala po schválení prvním sněmem Církve československé v letech 1931 – 1971 novou oficiální věroukou církve antikvující Farského věroučný koncept.³⁸

Detailní analýza Spisarovy obhajoby zveřejněné v novinách je v úvodní části soustředěna na vysvětlení Farského definice Boha („živý zákon světa“),³⁹ neboť právě ona patřila k článkům, které kritikům katechismu posloužily k provedení důkazu o panteistickém pojetí československé věrouky. Stejně tak obhajoval zařazení Ježíše Krista (viděného jako „věčně živý zákon mravnosti a náboženství“) mezi proročky.⁴⁰ Spisar dokazoval, že kritikové autorský text četli nejen nepozorně, ale nepochopili jej a udělali unáhlené závěry, které v prostředí křesťanských církvích rychle zdomácněly a katechismus tak obdržel nálepku díla panteistického obsahu. Spisar čtenářům rozsáhlého článku položil řečnickou otázku: „Kaceřovat je lehké. Je však křesťanské, aby byl odsouzen, kdo se snaží novým způsobem vyjádřit to nejvyšší, co má na mysli o Kristu [...]. Jestli ona definice je nesprávná [...], pak může se odsoudit definice, ale netřeba odsuzovat bratra [...]“. Jinými slovy řečeno: má-li článek víry panteistické vyznění, pak jej opravme a nedělejme z Farského hned nevěrce.⁴¹ Zatímco pro obhajobu názorů autorů Spisar zvolil teologickou argumentaci, obrana samotného katechismu odkazy na formální záležitosti vyznívá

³⁶ SPISAR, *Ideový vývoj*, 438 s. Edice Blahoslav, sv. 12.

³⁷ KALOUS, František – SPISAR, Alois – FARSKÝ, Karel. *Učení náboženství křesťanského pro věřící církve československé*. [Návrh]. Příbram : vl. n., 1929, 54 s. [Alternativní název: *Učení náboženství křesťanského pro věřící Církve československé*. (Návrh). Dle odkazu Karla Farského formou katechismu sestavili a rozšířili Fr. Kalous a Al. Spisar]; *Učení náboženství křesťanského. Přijato I. řádným sněmem církve československé dne 28. až 30. března 1931*. Praha : Církev československá, 1948, 28 s. Sbírka sněmovních usnesení Církve československé. Část ideová; B. [Čís.] I.; srov. SPISAR, Alois. *Křesťanská věrouka v duchu Církve československé pro školy měštanské a střední*. Praha : ÚR CČS, 1932, 189 s.; TÝŽ. *Úvod do věrouky v duchu Církve československé*. Praha : ÚR CČS, 1939, 245 s.; TÝŽ. *Věrouka v duchu Církve československé ve dvou dílech*. Díl 1: Praha : ÚR CČS 1941, 343 s.; Díl 2: Praha : Blahoslav 1946, 325 s.; Srov. KOLÁŘ, Pavel. Teologický a liturgický profil CČS (husitské). In NEŠPOR, Zdeněk R. a kol. *Encyklopedie Církve československé husitské*. Praha : Karolinum, 2022, s. 37.

³⁸ Spisar se vůči němu vlastně svým způsobem vymezoval. Už v roce 1924 tvrdil: Církev československá nechce tvořit nové náboženství. Staré chce očistit. Nedotčeny musí být základy společné všem křesťanským církvím. Společným musí být evangelium Kristovo, jak je zachováno v Novém zákoně. Vše ostatní je poplatné době vzniku a musí být takto chápáno a přehodnoceno. SPISAR, Alois. Kterou cestou půjde církev československá? In *Český zápas*, 10.7.1924, roč. 7, č. 28, s. 7. Na jiném místě Spisar opakuje: Církev československá nechce „nové české křesťanství“. Je to pouze slovní obrat použitý v projevu na lokálním shromáždění. „Chceme křesťanství“. Nelze se chytat slovíček a nepříznivě s nimi manipulovat, když se jedná o nepřesná vyjádření. SPISAR, Alois. Kterou cestou půjde církev československá? In *Český zápas*, 24. 7. 1924, roč. 7, č. 30, s. 4.

³⁹ FARSKÝ – KALOUS, *Československý katechismus*, s. 3.

⁴⁰ Ibid., s. 11.

⁴¹ SPISAR, Alois. O programu naší církve. In *Český zápas*, 19.6.1924, roč. 7, č. 25, s. 5.

zcela pragmaticky: „*Katechismus není myšlen jako symbolická kniha Církve československé, která by obsahovala celé učení církve naší, ale pouze učebnice, a ještě k tomu jen pokus. [...] V katechismu „schází ještě mnoho věcí, nechtěl být úplný“.* „*Co tam není, z toho nemůže být souzen*“. Text „*mohl a musí být doplněn*“. Ze skutečnosti, že byl schválen diecézními radami, nelze podle Spisara vyvozovat závěry. „*Směrodatné knihy pro CČS může schvalovat pouze její sněm. A je moc málo pravděpodobné, že by vůbec byl katechismus brí K. Farského a Frant. Kalouse sněmu předložen ke schválení ve formě, v tom rozsahu, jaká má nyní.*“⁴²

Spisarův článek vyvolává dojem, že mu nešlo v první řadě o obranu katechismu, nýbrž o využití sporu k prezentaci vlastní představy československé věrouky a k vyjádření nesouhlasu s postojem biskupa Gorazda a jeho stoupenců. Vytýkal jim, že místo toho, aby pomohli ukončit etapu teologického průzkumu (spojili se s „*lidmi dobré vůle*“ a pracovali s nimi na „*společném díle ke cti a chvále Boží*“, ve „*prospěch Církve československé a českého národa*“), upjali se k pravosláví a v církvi potírají její pokrokový proud. „*Biskup Gorazd mohl by svou prací [...] pomoci zachovat křesťanský ráz našeho hnutí v Církvi československé.*“ Spisar zárodečnou podobu své představy o teologii CČS formuloval těmito slovy: „*Já katechismus ten nepovažuji za tak zlý, jak se o něm psalo a mluvilo, nepovažuji jej ani za tak radikální, za jaký jej prohlašovali pravoslavní. [...] Pokrokový směr nehlásá skoro pravý opak toho, co na sedmi prvních sněmech bylo usneseno. Také na soustavu sakramentalismu čili svátosti nepohlíží jako na magii, ale vidí ve svátostech hluboký význam náboženský na podkladě psychologickém. Směr pokrokový nechce nic jiného, než co bylo usneseno na 1. valném sjezdu a vyjádřeno hlavně ve směrnících br. M. Pavlíka. [...] Směr pokrokový v důsledku směrnic přijatých za zákon církve klade důraz na synovství boží Ježíšem Kristem žité a hlásané, úkol církve spatřuje v obrodě mravní – potud tedy možno mluvit o praktickém křesťanství – ale přitom je pamětliv toho, že praxe musí mít pevný a jistý základ věroučný. [...] Není mu nic tak vzdáleno jako jakési bezdogmatické křesťanství, křesťanství bez pevné páteře věroučné. Směr pokrokový v učení církve nevychází však od samotných sněmů církevních, nýbrž od evangelia Kristova, jak je zjištělno z Písma Nového zákona. Kristus je pokrokovému směru základem nejen praxe životní, ale i učení. Kristus je mu měřítkem nejen života, ale i víry. Kristem a jeho evangeliem měří pokrokový směr celý vývoj církevní až na naše dny a uznává a přijímá vše z dalšího dějinného vývoje křesťanství – nejen z prvních sedmi sněmů obecných – co shoduje se s evangeliem Ježíše Krista. [...] Církev naše chce a musí být křesťanská, a proto musí být založena na principu křesťanském, jenž v našem případě je synovství Boží, Ježíšovo i naše, a musí uznat předpoklady a důsledky věroučné, jež s sebou křesťanství přináší a jež vyžaduje. [...] Naše církev nemá jiného pramene než Písmo, hlavně ovšem Nový zákon... Věří v Boha osobního [...] uznává i Trojici v Bohu [...] spokojuje se s vírou evangelií. [...] Že uznává pokrokový směr život věčný [...] význam dobra a zla pro věčný život člověka, milost, vykoupení a jiné důsledky principu křesťanského, je jisto. Ve výkladu těch pojmů křesťanského života odchyluje se někde od směru starého, v čemž však nelze spatřovat destrukci křesťanství. [...] Že chceme vyjádřit to věčné učení Kristovo mluvou moderní, nečiníme pro svou slávu, ale abychom [...] pomohli zachytit nynější strašnou náboženskou krizi a přispěli k jejímu řešení – ne v lidstvu, ale u nás doma.*“

⁴² Ibid., s. 5 – 6.

Spisar svůj obsírný článek uzavřel těmito slovy: „*Směr pokrokový nemíni postupovat nikterak radikálně. [...] Chce myšlenku křesťanskou zachovat v její dějinné souvislosti od Krista až po naše časy, proto se chce učit i u církve římskokatolické. Chce Krista přiblížit, zpřítomnit době moderní a člověku naší doby.*“ Nikterak nespěchá, neboť takové zadání je složité. Koná přípravné práce a nechce udělat kroky, jež by znamenaly uzavření cesty k cíli. Jedním z počinů tohoto druhu by bylo přijetí pravoslaví.⁴³

Pokud jde o Spisarovo vyjádření k nástinu dogmatiky církve v knize z roku 1936, na první pohled je patrná návaznost na jeho dvanáct let starý článek, neboť původní hodnocení práce nezměnil. Nicméně pasáže věnované učebnici se nám jeví přece jen jako méně diplomatické a přímočařejší. Teolog nyní říká zcela otevřeně: starocírkevní nauka náboženská byla v katechismu „*značně přehodnocena*“⁴⁴ a biskup Dositej měl pravdu, že názory Farského a Kalouse „*odporují všem křesťanským vyznáním*“.⁴⁵ Obsah díla je ve srovnání s dogmatikou pravoslavné a katolické církve „*pokov jistě radikální a neslýchaný*“.⁴⁶ Farského názory byly „*radikálním odklonem od vžitě křesťanské věrouky*“.⁴⁷ Současně Spisar znovu vysvětluje: Katechismus pracoval se zásadou svobody svědomí a volnosti náboženského vývoje. Je pravda, že ČČS přijala nicajsko-cařihradské vyznání víry a nauku prvních sedmi všeobecných sněmů, ale přitom zdůraznila, že k nim přistupuje „*v duchu nynějšího stavu lidské kultury*“.⁴⁸ Do svazku východních církví ČČS nikdy nevstoupila, vyjádřila pouze „*ochotu vstupu*“.⁴⁹ Církev československá vznikla „*z náboženské krize moderního člověka*“. Farský na ni v církvi jako první odpověděl návrhem na novou formulaci křesťanského učení. „*Není jeho vinou, jestli práce jeho byla jen neúplnou a jestliže volil mnohdy i kámen nedosti stavbě přizpůsobený.*“⁵⁰ „*Katechismus svou vyzývavou⁵¹ a úsečnou⁵² formou církvi jen prospěl. Působil jako blesk a bouře. Vyčistil vzduch.*“⁵³

⁴³ Ibid., s. 6.

⁴⁴ SPISAR, *Ideový vývoj*, s. 190.

⁴⁵ Ibid., s. 192.

⁴⁶ Ibid., s. 181.

⁴⁷ Ibid., s. 184.

⁴⁸ FARSKÝ – KALOUS, *Československý katechismus*, 2. vyd., s. 23; SPISAR, *Ideový vývoj*, s. 193.

⁴⁹ SPISAR, *Ideový vývoj*, s. 194.

⁵⁰ Ibid., s. 185.

⁵¹ Spisar si však zřejmě s ohledem na delší text knihy občas odporoval. Psal o provokativním charakteru katechismu. Na jednom místě jej označoval za záměr (SPISAR, *Ideový vývoj*, s. 187), na jiném „*jejich úmyslem nebylo provokovat*“, situaci vyostřit, neboť v sázce byl Farského biskupská chirotonie ze strany Srbské pravoslavné církve (SPISAR, *Ideový vývoj*, s. 194).

⁵² Jiný příklad. Za přednost katechismu Spisar vydával jeho stručnost, jasnost a přehlednost (SPISAR, *Ideový vývoj*, s. 186). Trochu paradoxně však o kus dál považoval za chybu spisu fakt, že jednotlivé články (teze) nejsou důkladněji rozvedeny a vysvětleny a odůvodněny z evangelia. „*Novou formulaci nauky nelze podat tak stručně do světa.*“ (SPISAR, *Ideový vývoj*, s. 190) Samotný Farský vnímal úsporný rozsah práce za pozitivum, neboť se prý mohl omezit pouze na zveřejnění toho, „*co by mohl přijmout každý odchovanec křesťanské kultury*“. (SPISAR, O programu, *Český zápas* 1922, č. 42)

⁵³ SPISAR, *Ideový vývoj*, s. 190.

Kritika pravoslavných⁵⁴

První vyložení kritické reakce na katechismus vyšly z tábora pravoslavných. Zcela logicky a pochopitelně, neboť jeho vydání můžeme považovat za jeden z důkazů vnitřního převratu v Církvi československé, k němuž docházelo procesně od druhé poloviny roku 1922, a nakonec vyústil v secesi tradicionalistů z organizace. Řízení církve se definitivně dostalo do rukou frakce modernistů. Mezníky obratu bylo zrušení Církve československé pravoslavné, aféra týkající se katechismu a přerušení kontaktů se Srbskou pravoslavnou církví.

Zásadní a odmítavý postoj ke katechismu zaujal biskup Dositej (Vasić), který v době vydání díla působil na Moravě, kde zastupoval biskupa Gorazda (Pavlík) pobývajícího tehdy na misijní cestě v USA. Srbský hierarcha Farského a Kalousovo dílo zhodnotil jako věroučnou kolizi nejen s pravoslavím, ale s celým křesťanstvím: názory autorů „*stojí mimo půdu všech křesťanských vyznání*“.⁵⁵ Výrok biskupa Dositeje Farského natolik pobouřil, že mu upřel právo hodnotit teologické směřování Církve československé. Kritiku označil za vměšování do jejich vnitřních záležitostí a de facto ho vyzval k ukončení pravoslavné mise v Československu. Vůdce církve své útočné stanovisko s odstupem času komentoval v dopise zaslaném biskupu Gorazdovi těmito slovy: „*Co se pak obzvláště týče merita věci, ujišťuji Tě, že moje loňská odpověď p. b. Dositejovi byla v dané situaci to jediné, čím byla naše církev zachráněna, ne ve své existenci, ale před hnilobnou stagnací, která jde vzápětí za sbírkou panslavistických frází, jimiž se v Církvi československé říká pravoslaví. Pro svou osobu jsem dokonce přesvědčen, že mně bude právě pravoslaví jednou vděčno za ten čin. A nikdo na světě mě nepřesvědčí, že by byl p. b. Dositej tehdy jednal v oboru své pravomoci. Osobně si ho vážím, ale v ohledu právním a diplomatickém laborovala jeho mise zde nedostatky velmi závažnými. [...] Až doba vyléčí přechodnou nervozitu, přijdeš také ke kritičtějšímu náhledu na otázku pravoslaví, tak jako jsi už velmi podstatně musil korigovati svůj bývalý úsudek o anglikanismu; ale já s Tebou zase nemohu plně souhlasiti, protože Tvoje provedená korektura je přílišná. [...] Mám z éry tzv. pravoslavné perzekuce vedené proti mně takovou dobu a s takovou úporností tolik bolesti v sobě, že jsem v těchto věcech jistě sám citlivý dost, než aby bylo třeba mně ponoukati. Naopak má moje okolí ke mně tolik šetrnosti, že přede mnou o těch věcech raději mlčí.*“⁵⁶ Faktem však je, že Farský po prvotní až nepřiměřené reakci na kritiku katechis-

⁵⁴ Postoje mluvčích pravoslavné frakce Církve československé ke katechismu jsme podrobně evokovali a zhodnotili na jiném místě. Proto je zde pouze globálně připomínáme, ale neopakujeme. Zájemce o hlubší výklad problematiky odkazujeme na naše příspěvky: MAREK, Pavel. K recepci Farského a Kalousova katechismu v Církvi československé (husitské). In *Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру ім. архимандрита Василя (Проніна)*, č. 12. Ужгород, Всеукраїнське державне видавництво „Карпати“ 2025, s. 10 – 15; Srov. též MAREK, Pavel. K historii Československého katechismu. Farského teologický modernismus ve světle kritiky českého pravoslavného biskupa Gorazda (Pavlík). In *Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру ім. архимандрита Василя (Проніна)*, č. 10. Ужгород, Всеукраїнське державне видавництво „Карпати“ 2023, s. 225 – 267.

⁵⁵ ÚAMČŠH Praha, f. Korespondence Karla Farského, sig. AII-37, i. č. 1511 – dopis biskupa Dositeje K. Farskému, s. d., před 28.9.1922.

⁵⁶ Eparchiální archiv olomoucko-brněnské eparchie Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku Olomouc (dále AERPC), f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka korespondence biskupa Gorazda s K. Farským, bez sig., dopis K. Farského Gorazdovi, 31.7.1923.

mu během krátké doby své ostré výroky z části oslaboval a spíše se uchyloval k vysvětlování a mlžení. Obsah písemnosti obhajoval tvrzením, že spis je pouze soukromým názorem autorů, nejedná se o „žádnou knihu symbolickou pro Církev československou“, neboť nevznikla z pověření celocírkevního sněmu,⁵⁷ ale „jest pouhou výpomocnou pomůckou ve škole a nástinem nauky“, návrhem, který může dále propracovávat každý kvalifikovaný autor. To však neznamená, že by zpochybňoval základní axiomy, na nichž svou věrouku vystavěl (svobodu svědomí a kritické nazírání vývoje)⁵⁸ nebo že by své názory korigoval nebo měnil.⁵⁹

S Dositejovým hodnocením katechismu se ztotožnili všichni mluvčí pravoslavného proudu v Církvi československé. Biskup Gorazd (Pavlík) dílo podrobil hluboké kritice a svou rozsáhlou teologicky koncipovanou hodnotící esej nechal přeložit do němčiny a hodlal ji předložit evropské veřejnosti.⁶⁰ Zvláštní výklad by si zasloužila analýza postojů duchovního Karla Háňavky (1882 – 1947)⁶¹ zveřejněných v brožurě nazvané *Kterou cestou půjde Církev československá*. Dospěl k jednoznačnému závěru, že Farského ztotožnění Boha s přírodou („*Běda světu, kdyby tento názor v praxi se ujal a byl proveden.*“) uvádí ve zmatek základní princip křesťanství, mnohé z pasáží katechismu „*podtínají kořeny křesťanství*“ a jsou „*proti veškeré dosavadní tradici křesťanské*“.⁶²

Reakce katolíků

Na vydání Československého katechismu reagovali také mluvčí katolického tábora.⁶³ Jejich bezprostřední odpověď na stránkách denního tisku byla sice jednoznačně odmítavá, na druhé straně ji hodnotíme v časovém období bezprostředně následujícím po vydání práce jako rétoricky poměrně opatrnou díky faktu, že redakce novin se utíkaly spíše k přebírání zpráv a komentářů vycházejících v jiných tiskovinách než k formulaci vlastního názoru, a před kritickou analýzou věrouky prezentované v katechismu dávaly přednost publikování závěrů posuzujících celkový teologický trend směřování Církve československé v letech 1920 – 1922 v kontextu jejího vztahu k Srbské pravoslavné církvi a biskupu Do-

⁵⁷ S touto tezí lze souhlasit, církev oficiálně přijala věrouku až na druhém zasedání prvního sněmu církve v roce 1931. Jestliže však budeme otázku věrouky řešit na základě této pravdy, potom je nutné pátrat po jejím učení ve 20. letech. Nelze popřít, že Farského teologické názory jsou pro věrouku církve v tomto desetiletí relevantní.

⁵⁸ Zemský archiv Opava, pob. Olomouc (dále ZA-O), f. Církev československá – olomoucká diecéze, složka Diecéze západočeská, sig. 4/II C – přípis diecézní rady v Praze diecézní radě v Olomouci, 17. 10. 1922; SPISAR, *Ideový vývoj*, s. 197.

⁵⁹ Srov. např. ÚAMČSH Praha, f. Korespondence Karla Farského, sig. A II-12, i. č. 24 – dopis K. Farského A. Spisarovi, 28. 1. 1824.

⁶⁰ Srov. MAREK, *K historii Československého katechismu*.

⁶¹ HOBZA, B. Prof. Karel Háňavka, brněnský apoštol Církve československé. In KAŇÁK, Miloslav, *Na přelomu generací. Kapitoly o životě čs. církve a jejích předních pracovníků*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1956, s. 165 – 186.

⁶² HÁŇAVKA, Karel. *Kterou cestou půjde Církev československá*. Brno : Rada starších Církve československé, 1924, s. 10 – 12. Srov. též, s. 6 – 8. Spisar označil pasáže Háňavkovy brožury kritizující Farského názory o Bohu, Kristu a prorocích za „*nejslabší*“ a autorovi „*nedělají čest*“.

⁶³ Okrajově se podařilo zachytit rovněž postoj ke katechismu v prostředí Svatého stolce. Jedna z jeho klíčových postav, státní tajemník a kardinál Pietro Gasparri, se měl v roce 1927 vyjádřit ve smyslu odlišnosti katechismu od nauky všech církví a diskrepance s křesťanstvím vůbec. PEHR – ŠEBEK, *Československo a Svatý stolec*, s. 116.

sitejovi (Vasić); autoři chování obou subjektů v českém prostředí charakterizovali jako neopatrné, neprozíravé a nedůsledné.⁶⁴ Tento trend je patrný zejména v pražském ústředním tiskovém orgánu Československé strany lidové *Lidových listech*,⁶⁵ redigovaných tehdy P. Františkem Světlíkem (1875 – 1949),⁶⁶ a v hodně rozšířeném deníku *Lid*.⁶⁷ Hlavní proud kritiky katechismu jsme proto identifikovali v periodikách vycházejících na Moravě.

Autoritativní závěry o tomto „nemožném panteisticko-nacionalisticko-politvisticko-filozofickém polokřesťanství“⁶⁸ (tj. Československém katechismu) jsou otištěny v olomouckém *Našinci*: pro jednoho z autorů článků katechismus „je důkazem úplného bankrotu křesťanské víry v Církvi československé“.⁶⁹ Redakce deníku poskytla široký prostor pro vyjádření názorů mladému, bystrému dogmatikovi ThDr. Františku Cínkovi (1888 – 1966),⁷⁰ tehdy spirituálu olomouckého

⁶⁴ Velmi otevřeně a radikálně se k této záležitosti vyslovil přerovský týdeník *Právo*, za nímž stál mladý kněz Ferdinand Chýlek (1888 – 1941): „*Divíme se neprozíravosti Dositejově. Mohl od počátku vytušiti, že sekta, která si postavila do čela bludaře Husa, musí se konec konců rozejíti, chce-li býti důsledná – se zjevením Božím. Hus byl rozkladný prvek, nezašel krajně daleko, ale umožnil protestantství u nás, uvedl je – a protestantství šlo už dále. Dnes mají protestanté na 600 sekt, je to výplň od mírného protestantství až k nevěře. [...] Náboženský rozklad, náboženská nevěra československé církve je ovoce Husovy činnosti. A věru nemůže býti pro Husa horšího vysvědčení, než když k němu českoslovenští bludaři hlásí. Potvrzují jen kostnický rozsudek. Dositej pak, který na jedné straně usiluje o Husovo svatořečení a na druhé straně odsuzuje důsledně uplatněnou nauku Husovu ve Farském – dělá se jen směšným. [...] Vůdci Církve československé pracují zakukleně pro nevěru. Nejlepším dokladem toho je Československý katechismus.*“ Dositej kontra Farský. In *Právo*, 21.10.1922, roč. 3, č. 42, s. 1. Srov. k tomu též Dositej kontra Farský. In *Český zápas*, 27.10.1922, roč. 5, č. 43, s. 5 – 6. – K Chýlkově postavě srov. LARISCH, Jan. *P. Ferdinand Chýlek, vůdčí osobnost katolického hnutí na střední Moravě v letech 1919–1939*. Kozlovice : Římskokatolická farnost, 2011, 42 s.

⁶⁵ Srov. např. Farský contra Gorazd – Dositej. In *Lidové listy*, 28.10.1922, roč. 1, č. 245, s. 4 – 5; Biskup Gorazd veřejně odsuzuje katechismus čsl. církve. In *Lidové listy*, 31.1.1923, roč. 2, č. 24, s. 4 – 5.

⁶⁶ MAREK, Pavel – TRAPL, Miloš. *Mons. František Světlík (1875–1949). Nástin života a díla katolického politika a novináře*. Rosice u Brna : Gloria, 2001, 131 s.; MAREK, Pavel. *Katolický modernista František Světlík (1875–1949)*. In *Státní okresní archiv Kroměříž. Archivní ročenka*. Holešov : Státní okresní archiv Kroměříž se sídlem v Holešově, 2000, s. 11 – 27; MAREK, Pavel. *Čeští křesťanští sociálové. Příspěvek k problematice programových a organizačních základů českého politického katolicismu v letech 1894 – 1938*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2011, s. 295 – 302.

⁶⁷ Kletba sektářství. In *Lid*, 17.10.1922, roč. 4, č. 234, s. 1; Fiasko biskupa Dositeje. In *Lid*, 15.10.1922, roč. 4, č. 241, s. 3; Rozháraná domácnost. In *Lid*, 14.11.1922, roč. 4, č. 256, s. 1.

⁶⁸ CINEK, František. *K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti 1918 – 1925. K ideovému vývoji církve československé. Hnutí pravoslavné v Československu. K situaci československého protestantismu. Dodatek*. Olomouc : Lidové závody tiskařské a nakladatelské, 1926, s. 185.

⁶⁹ CINEK, František. *K rozvratu v církvi československé*. In *Našinec*, 17.11.1922, roč. 30, č. 261, s. 1. – Cinek se na stránkách *Našince* téměř bezvýhradně ztotožnil s hodnocením katechismu, které předložil v *Československých listech* profesor pražské Husovy teologické fakulty Josef Lukl Hromádka. Srov. CINEK, František. *Církev zbudovaná na frázích*. In *Našinec*, 2.2.1923, roč. 59, č. 27, příl. a také s. 6.

⁷⁰ ŠMÍD, Marek. *Mons. prof. ThDr. František Cinek a jeho dílo K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti 1918 – 1925*. In MAREK, Pavel (ed.). *Historik a jeho dílo. Kniha věnovaná 80. výročí narození prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc.* Olomouc : Univerzita Palackého, 2015 s. 206 – 215; ZLÁMAL, Bohumil. *Galerie cyrilometodějských pracovníků nové*

kněžského semináře, který pečlivě sledoval a glosoval poměry v církvích v Československu v poválečném období nejprve v tisku a posléze (v r. 1926) své poznatky shrnul do monografie, která je sice v některých hodnotících pasážích poplatná době svého vzniku, nicméně dodnes si udržela jak svoji faktografickou, tak také věroučnou katolickou transparentnost a relevanci. Cinek zaujal k Československému katechismu rigorózní postoj: „*Spisek tento je kuriosní raritou v náboženské literatuře XX. století.*“ Dokumentuje [...] „*bezradný bankrot křesťanských zásad v nové církvi. Křesťanství tu v hlavních kořenech podřátáno [...] a vkročeno na půdu mimokřesťanského všebožství.*“⁷¹ Farský vytváří katechismus, „*v němž po křesťanství není ani potuchy.*“ Podávají si zde ruce „*teologické barbarství s myšlenkovou neseriosností, povrchností, ale též i s opatrným jakýmsi chytráctvím.*“⁷² Pod rouškou křesťanství knížka šíří nevíru tam, „*kde ve své vlastní podobě přímo nemůže proniknout.*“ Církev šířící takové učení „*je organisovanou společností nevěrců.*“⁷³ Je to naprostý rozvrat pozitivního křesťanství.“⁷⁴ Cinek dospěl k závěru, že přijetím Československého katechismu se Církev československá stala „*tuctovou kopií protestantských sekt.*“⁷⁵ Její věrouka se sblížila s učením nejradičálnějších protestantů, „*jimž zbyla z křesťanství jen prázdná slupka a několik zploštěných pojmů.*“⁷⁶ Autor přitom nezůstal pouze u těchto hodnotících postulátů, ale svá tvrzení dokládal bohatým výčtem formulací jsoucích v rozporu s katolickou věroukou jednak v katechismu, ale také v *Českém zápase*, který články katechismu vykládal, komentoval a doplňoval. Za jednu z největších nehorázností katechismu – vedle definice Boha, upření Ježíšova božství, popření nadpřirozeného zjevení, posmrtného vzkříšení a života, existence Ducha svatého, milosti Boží, závaznosti věrouky (tj. teze o svobodě svědomí) atd. – Cinek považoval rozmnožení okruhu proroků – evangelistů (Sókratés, Mohamed, Buddha, Zarathustra, Konfucius aj.), kteří prý obohatili Kristovo evangelium, za skandální. Mezi nimi jsou rovněž jedinci spjatí s českým prostředím: Cyril (Konstantin Filozof – zásadně bez titulu „svatý“), Jan Hus, Jan Ámos Komenský a Tomáš G. Masaryk. První evangelium Církve československé podle katechismu reprezentovala Cyrilova závěť obsažená v jedné z panonských legend, druhé Husův list napsaný v Kostnici 10. června 1415, třetí poslední část Křesťanství Komenského a čtvrté Masarykovy Ideály humanitní publikované v *Čase*.⁷⁷ Po rozboru Farským racionalisticky převyprávěné katolické věrouky Cinek na jednom místě klade tomuto autorovi řečnickou otázku: „*Zná snad dr. Farský na široším světě jen jedno náboženské*

doby. Olomouc : Refugium Velehrad-Roma, 2013, s. 62 – 64; KUTNAR, František. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, 2. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1977, s. 311; TKADLČÍK, Vojtěch. František Cinek. In URBÁŠEK, Pavel (ed.). *Zakladatelé a pokračovatelé. Památník osobností obnovené univerzity*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1996, s. 33 – 35; ŠKRÁŠEK, Josef. *Dělník na cyrilometodějské lísce. Život a dílo preláta ThDr. Františka Cínka*. Olomouc : Maticе cyrilometodějská, 1996, 198 s.

⁷¹ CINEK, *K náboženské otázce*, s. 166 – 167.

⁷² Ibid., s. 169.

⁷³ Ibid., s. 170.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ CINEK, František. Rozvrat v církvi československé. Fiasco bis. Dositeje. In *Našinec*, 27.10.1922, roč. 30, č. 245, s. 1.

⁷⁶ CINEK, *K náboženské otázce*, s. 170.

⁷⁷ CINEK, František: K rozvratu v církvi československé. In *Našinec*, 17.11.1922, roč. 30, č. 261, s. 1; CINEK, *K náboženské otázce*, s. 113.

vyznání, kde není třeba vůbec v nic věřit?“ A současně na ni odpovídá: „Náboženství bez jakékoliv víry – je holá nemožnost.“⁷⁸

Pozdější prelát, profesor olomoucké teologické fakulty a první prorektor Univerzity Palackého ThDr. F. Cinek mezi katolickými publicisty a teology zabývajícími se Československým katechismem nezůstal jediným kritikem, kterému vadilo, že Církev československá se z formálního pohledu prostřednictvím knihy sice ideově hlásila do křesťanského společenství (také však mj. lpěním na episkopálním systému, instituci kněžství, konáním eucharistické oběti), ale ve skutečnosti její obsah fundamentální články křesťanského učení buď přímo popíral, nebo jim dával jiný obsah a smysl. Československá věrouka tím podle jeho názoru sklouzávala až do bezprostřední blízkosti ateismu. Nad „úžasnou mělkostí a plytkostí“ myšlenek obsažených v katechismu v roce 1922 žasl také ThDr. Josef Miklík CSsR (1886–1947),⁷⁹ který svou čtenářsky velmi přístupnou analýzu československé věrouky na stránkách *Života* nazval přímo *Kritickým rozбором Československého katechismu*.⁸⁰ Dospěl k závěru, že „*katechismus psali mužové, kteří nikdy nežili hlubokým životem náboženským*“, neboť v opačném případě by nikdy nevzniklo dílo, které „*neuznává Boha osobního, božství Kristova, jeho zázraků a prorocství, ani tajemství nejsvětější Trojice. Neví o stvoření světa ve smyslu katolickém, mlčí o původu a účelu člověka. Neví nic o hříchu dědičném, o vykupitelském rázu smrti Kristovy. Neuznává Bible a proroků, nezná jediné církve Kristovy, sv. svátosti snižuje na pouhé obřady a neví nic o životě posmrtném*.“ Katechismus Farského a Kalouse podle Miklíkova názoru stojí úplně mimo půdu křesťanství.⁸¹ Je to dílo panteistické, „*člověku je do pláče, když dočte tyto odstavce do konce*“ a mnohé vývody „*vyvolávají opravdu jenom útrpný úsměv*“. „*Opravdu nevíme, čemu se máme více diviti: zdali troufalosti dra Farského, anebo nevědomosti, jakou spisovatel předpokládá u svých kněží!*“⁸²

Potvrzení odmítavého postoje katolíků vůči Farského a Kalousově Československému katechismu nacházíme také v dalším vzorku z plejády pojednání, ve své době hojně rozšířené a čtenáři pečlivě sledované práci profesora bohosloví v královéhradeckém kněžském učilišti ThDr. Jana Konečného (1883 – 1965). Autor jí dal příznačný titul *Československý katechismus – rozklad křesťanství*⁸³ a vydal ji v jako 283. svazek ediční řady Časových úvah, kterou tehdy redigoval. Pro Konečného, který si dal práci s analýzou jednotlivých věroučných článků učebnice, je katechismus důkazem faktu, že Církev československá se ocitla na „*nakloněné rovině*“ odvratu od křesťanství a půjde po ní dál, neboť její věrouka není nic jiného, než „*bezduchá víra moderního volnomyšlenkáře*“. Vychvalovaná svoboda svědomí hlásaná touto sektou (rozuměj Církví československou, pozn. aut.) znamená „*prostě věř, čemu chceš*“. „*Zvátí se křesťany a neuznávají ani základních*

⁷⁸ CINEK, K *náboženské otázce*, s. 170.

⁷⁹ MACHEK, Vít. *Josef Konstantin Miklík CSsR (1895–1966). Život a dílo*. Praha 2017, s. 13 – 24. Rkp. diplomové práce na TF UK v Praze. – Práce je věnována Josefu Konstantinu Miklíkovi a na uvedených stranách se autor zabývá rozlišením obou příslušníků Kongregace Nejsvětějšího Vykupitele, kteří měli stejné křestní jméno i příjmení. Oba redemptoristy, publicisticky a vědecky činné, nelze zaměňovat.

⁸⁰ MIKLÍK, Josef. Kritický rozbor Československého katechismu. In *Život*, 1922, roč. 5, s. 179 – 185.

⁸¹ Ibid., s. 185.

⁸² Ibid., s. 184.

⁸³ KONEČNÝ, Jan. *Československý katechismus – rozklad křesťanství. Rozbor katechismu dr. Farského a Kalouse*. Hradec Králové : Tiskové družstvo, 1922. 70 s.

pravd křesťanských vede k úplnému rozkladu křesťanství.“ Katechismus je příručka pro ty, „kdož si chtějí dělat své vlastní náboženství bez vší věroučné autority, toť katechismus pro ty, kteří vyznávají s profesorem Masarykem: Ježíš žádal po zbožném víru, my již nevěříme a věřit nemůžeme a nechceme, neboť pochopili jsme, že věřiti v boha vždy znamená věřit člověku, jinému nebo sobě.“⁸⁴ A na jiném místě Konečný rozvádí své pochybnosti o absenci pravověrné křesťanské a výchovné dimenze katechismu vyjadřuje slovy: „Československý katechismus zavání lišáctvím a úskokem. A není to lišáctví a úskok, když někdo mluví tak, že si z toho může každý vybrat, co chce? Užívá-li slov, aby oklamal své vlastní stoupence, pro něž katechismus píše a psal ve prospěch bezvěří?“⁸⁵

Reakce protestantů

K Farského věrouce zveřejněné v Československém katechismu zaujali stannovisko také mluvčí dvou českých protestantských církví, Českobratrské církve evangelické⁸⁶ a Jednoty českobratrské.⁸⁷ První z církví se ústy svého mluvčího k dílu vyslovila nejprve na stránkách výrazně protikatolicky orientovaného tiskového orgánu přidruženého spolku Kostnické jednoty,⁸⁸ nazvaného *Husův odkaz*.⁸⁹ Návor pisatele komentáře se nám jeví jako poměrně vstřícný. Na úvod

⁸⁴ KONEČNÝ, *Československý katechismus*, s. 7.

⁸⁵ *Ibid.*, s. 17.

⁸⁶ Církev vznikla v prosinci 1918 fúzí dvou dosud samostatných společenství luteránů a kalvinistů, církve augsburského a helvétského vyznání. MATĚJKA, Ondřej. Die tschechischen protestantischen Kirchen. In SCHULZE WESSEL, Martin – ZÜCKERT, Martin (eds.) *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*. München : R. Oldebourg Verlag, 2009, s. 147 – 157; LUŽNÝ, Dušan. Evangelical Church of the Czech Brethren. In GORDON MELTON, John – BAUMAN, Martin (eds.). *Religions of the World. A Comprehensive Encyclopedia of Beliefs and Practices*, 2.1. vyd. Santa Barbara : ABC - Clio, 2002, s. 463 – 464; BEDNÁŘ, František. *Památník Českobratrské církve evangelické*. Praha : Kalich, 1924, 480 s.; *Deset let Českobratrské evangelické církve 1918–1928*. Praha : synodní výbor církve, 1928, 105 s.; *Církev v proměnách času 1918–1968. Sborník k 50. výročí spojení Českobratrské církve evangelické*. Praha : Kalich, 1969, 313 s.; ŠMILAUEROVÁ, Adéla (ed.). *Ex archivis ecclesiae. Sborník příspěvků historiků a archivářů k dějinám Českobratrské církve evangelické a jejich předchůdkyň, evangelických církví augsburského a helvétského vyznání v českých zemích*, 1, 2. Praha : Československá církev evangelická, 2009, 98 s.

⁸⁷ Církev se ustavila v roce 1880 jako Svobodná reformovaná církev, v r. 1919 se přejmenovala na Jednotu českobratrskou, od r. 1967 ji známe jako Církev českobratrskou. Srov. NEŠPOR, Zdeněk R. – VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice*. Praha : Karolinum, 2015, s. 209 – 220; *Sto let ve službě evangelia. 1880–1980. Jubilejní sborník Církve bratrské*. Praha : Církev bratrská, 1981, 248 s.; MATĚJKA, *Die tschechischen protestantischen Kirchen*, s. 159 – 161. – Reflexi katechismu je možné hledat v jejím časopise Světlo.

⁸⁸ Spolek vznikl v roce 1905 v Praze, jeho tiskový orgán vycházel od roku 1912 jako měsíčník doplňující oficiální orgán církve *Kostnické jiskry*.

⁸⁹ Převážně pražský měsíčník *Husův odkaz* vycházel 30 let v období 1912–1941. Na ustavení Církve československé v roce 1920 však reagoval poměrně velmi kriticky, pisatel komentáře zakladatelům vytýkal zanedbatelný odklon církve od katolicismu, z římského katolicismu prý odstranila pouze „bezvýznamné výstřelky“ (odstranění latiny z bohoslužeb a celibát). Dává prý pouze nový nátěr na hrob plný kostí, žádné zásadní reformy neprovedla. Církev československá. In *Husův odkaz*, 2.2. 1920, roč. 9, č. 2, s. 18 – 19. – V roce 1922 však už byla pisateli článku Církev československá seccrou, neboť „naše cesta je společná“

polemizoval s tvrzením biskupa Dostiteje (Vasić): „*Ve skutečnosti tento katechismus nevěrecký není.*“ Učení Církve československé interpretoval jako produkt moderní protestantské teologie. Nejvíce si cenil toho, že autoři prý opustili stanovisko středověké scholastiky a v Harnackových stopách postavili do popředí věrouky místo učení sv. Pavla o Ježíši Kristu a jeho spasitelské roli výklad o Bohu Otci, o nekonečné ceně lidské duše a její nesmrtelnosti a o království Božím, jak je vyjádřen v Pavlově Listu Galaťanům (Ga 1,3-5). „*To jsou akordy, které se dnes ozývají také v naší československé církvi.*“ „*Pokus Církve československé lze jenom vítati*“, neboť Farský s Kalousem našli přes všechny předsudky okolí odvahu jasně a určitě vyslovit to, v co věří a jaké je jejich přesvědčení.⁹⁰ V podobném duchu psal krátce o katechismu také měsíčník Československé církve evangelické *Hus*.⁹¹ Anonymního pisatele upoutala snaha autorů mluvit jazykem současnosti: „*Celkový dojem je příznivý. Všude snaha formulovati věroučné články řečí doby přítomné...*“ Méně však byl autor spokojen se samotnou věroukou: „*Ta je stále ještě neúplná a na mnohých místech mlhavá.*“ Výhrady měl k článkům týkajícím se Boha, Krista, Písma, Večeře Páně, svátků. Posudek pak uzavřel těmito slovy: „*Ze všeho je viděti, že věroučná formulace Církve československé potřebuje další usilovné práce. [...] Pozoruhodný je však již i tento začátek.*“

Zcela jinak, než pražská periodika na Československý katechismus reagoval moravský list Československé církve evangelické *Československé hlasy*.⁹² Jejich redakci tehdy vedl farář Winkler, který si vyžádal hodnocení učebnice od teologa Josefa Lukla Hromádky (1889 – 1969)⁹³ a na stránkách novin mu potom poskytl poměrně značný prostor. Hromádkův text publikovaný v týdeníku na pokračování považujeme za odezvu, již patří mezi recenze katechismu výjimečné místo. Není jedinečná pouze díky tomu, že autor práci interpretoval na základě analýzy dosavadních dějin Církve československé („*CČS je nepromyšleným husarským kouskem neschopných a prázdných hlav, který nikam nepovede a ničeho není schopným.*“) a jejího ideového vývoje („*V Církvi československé se projevuje diletantismus v otázkách náboženských, dogmatických i církevních.*“), rezignoval (převážně) na rozbor jednotlivých článků a tezí,⁹⁴ které jiní autoři komparovali s křesťanskou věroukou a dokazovali jejich problematičnost, vědomé zkreslo-

a věříme, že z některých členů této církve se během času stanou čeští bratři. Zahraniční mystifikace. In *Husův odkaz*, červen 1922, roč. 11, č. 6, s. 45 – 46.

⁹⁰ Náboženské rozhledy. In *Husův odkaz*, listopad 1922, roč. 11, č. 11, s. 85; ÚAMCČSH Praha, f. K 40/1209. – Husův odkaz.

⁹¹ O Československém katechismu. In *Hus*, 1922, č. 10; ÚAMCČSH Praha, f. K 40/888 – Jan Lomoz: Katechismus CČS v ohlasech.

⁹² List vycházel od roku 1870, v době otisku Hromádkova seriálu vycházel ve Valašském Meziříčí pro regiony Valašska a Ostravska. Jeho redaktorem byl tehdy Alexandr Winkler (1886–1979), farář ve Frýdku-Místku. Situaci v Církvi československé tehdy věnoval relativně velkou pozornost a v periodiku otiskl řadu článků zabývajících se poměrem evangeliků k Církvi československé a k pravoslavnému hnutí.

⁹³ SMOLÍK, Josef. *Josef L. Hromádka. Život a dílo*. Praha : Ekumenická rada, 2005, 217 s.; DOBEŠ, Jan. J. L. Hromádka – hlas pravého nebo falešného proroka? In MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (eds.). *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 462 – 474.

⁹⁴ „*Nemá smyslu se zabývat jednotlivostmi uvedenými v katechismu. Je-li ústřední princip mimokřesťanský, je-li základní koncepce pochybená, musí se důsledky tohoto projevit i do podřadných drobností. I v náboženství je přísná logika.*“ HROMÁDKA, Josef. *Církev československá*. In *Československé hlasy*, 23.11.1922, roč. 10, č. 39, s. 3.

vání nebo nedostatky ve znalostech autorů, ale Hromádka v prvé řadě rozkolísal odbornou kvalitu Farského jako teologa. Zpochybnil jeho erudici, tvůrčí invenci a metodologické postupy. Na jednom místě, snad s nadsázkou (?), se ptá: když se Farský otrocky pokouší své liberální věroučné principy přizpůsobit biblické a křesťanské tradici – nelze ho považovat za plagiátora a ničitele? (v originále – „und darum ist Räuber und Mörder?“).⁹⁵ V tomto kontextu padají slova jako „myšlenková bezradnost“, „povrchnost“, „vytyčování hesel“, „diletantismus“.⁹⁶ Za zásadní omyl, kterého se Farský dopustil při koncipování katechismu, resp. nové věrouky, Hromádka považoval nepochopení křesťanství jako určité, přesně definované, pevné entity, soustavy, sumy zásad, myšlenek, pravidel a principů. Místo toho, aby autor do této soustavy pronikl, promyslel ji, uvážil a analyzoval, identifikoval v ní základní linii a křesťanskou identitu tvůrčím způsobem rozvíjel, vnášel do ní libovolné nápady, svévolně ji upravoval a principy křesťanství porušil.⁹⁷ „Křesťanství není cokoliv. [...] Křesťanství není omáčka a matlanina. [...]“⁹⁸ Nelze s ním zacházet tak bravurně, jak se to děje v katechismu.“⁹⁹ Hromádka volil tvrdá slova: „V meritu věci má Dositej naprostou pravdu, katechismus [...] stojí mimo půdu všech křesťanských vyznání vůbec.“ [...] Farský si křesťanství upravil jako průměrný volnomyšlenkář. Československý katechismus je „podivný zjev.“ „Katechismus je kuriosní směsicí pantheismu, positivismu, historismu a symbolismu. Křesťanský princip je zlomen a umlčen.“ „Knížka je nábožensky i myšlenkově bezcennou publikací. Není v ní průbojnosti a smělosti svobodného panteisty, nemá odvahy zřít se tradice, která je pro něho bezvýznamnou a zbytečnou.“¹⁰⁰ „Katechismus Farského je nejubožejší kniha, jaká kdy byla v tomto oboru napsána.“

Třiatřicetiletý protestantský teolog svou zdrcující kritiku katechismu uzavřel doporučením pro jeho autory: „Dr. Farskému a jeho stoupencům zbývají dvě možnosti: buď aby budoval otevřeně svou společnost na principech mimokřesťanských – k tomu má právo a svobodu – snad by tento pokus stál zato – anebo aby zrevidoval důkladně svou dosavadní práci, spálil svůj katechismus – a začal znovu. [...] Jeho smýšlení prozrazuje více katolicismu, než si myslí, arci dekadentního katolicismu: nekritičnost a nelogičnost při zdánlivé vědeckosti, diplomaticnost a strach při strojené odvaze a radikalismu – a konečně neznalost ústředních náboženských principů křesťanských. [...] Směr vedený dr. Farským [...] je nábožensky chatrný, myšlenkově, ideově bezvýznamný.“¹⁰¹ Současně však, a v tomto ohledu je Hromádkovo pojednání dalším příznačným rysem shora zmíněné výjimečnosti recenze, není ztracením nové církve nebo úsilí o vznik věrouky, jak je tomu v jiných

⁹⁵ Ibid., s. 3.

⁹⁶ „Nějak bez bolesti a bez myšlenkové práce rodí se nauky tohoto vůdce nové církve.“ HROMÁDKA, Josef. Církev československá. In *Československé hlasy*, 2. 11. 1922, roč. 10, č. 36, s. 2.

⁹⁷ Ibid., s. 3.

⁹⁸ Čeští bratři proti československé církvi. In *Lidové listy*, 6. 2. 1923, roč. 2, č. 29, s. 3; KONEČNÝ, Československý katechismus; NĚMEC, Ludvík. *Church and State in Czechoslovakia*. New York: Vantage Press, 1955, s. 128.

⁹⁹ Autoři si s pojmy jako křesťanství, pravoslavlí, koncily, vyznání, Cyril, Hus, svoboda svědomí a přesvědčení, církev – jen hráli, nepromýšleli je, nedomýšleli je. „Neučili se, nýbrž si pod nimi každý myslél, co mu bylo příjemno a co se líbilo povrchnímu prostředí náboženskému.“ HROMÁDKA, Josef. Církev československá. In *Československé hlasy*, 9. 11. 1922, roč. 10, č. 37, s. 1.

¹⁰⁰ Ibid., s. 3.

¹⁰¹ Ibid.

případech.¹⁰² Vítá existenci Církve československé (jako opozita či alternativy vůči církvi římskokatolické) a přeje si s ní rozvíjet spolupráci. Nakonec smířlivě konstatuje: možná jsme příliš netrpěliví, příliš spěcháme, naše očekávání jsou v daném časovém horizontu přehnaná. A současně opět radí: prozatím zanechat bujně fantazie a velkolepých koncepcí, neboť v daném stavu věci působí groteskně – a probudit sbory ČCS nábožensky.¹⁰³ Napřed musí být vybojovány nejprimitivnější předpoklady křesťanské zbožnosti a teprve potom si lze stavět vysoké cíle dějinně-kulturní.¹⁰⁴ Teprve budoucnost ukáže, zda Církev československá lidu přinese bohatství i sílu křesťanského života a duchovní probuzení, nebo zůstane „nezdařeným pokusem vytvořiti církev na podkladě průměrné náboženské a národně-politické nálady i průměrných myšlenkových schopností“.¹⁰⁵

Jen pro doplnění: Hromádkova ostrá kritika katechismu i ideového směřování Církve československé sebevědomí tvůrců věrouky a vůdců církve, zdá se, příliš nezasáhla.¹⁰⁶ Bezprostředně na ni odpověděl pouze Alois Spisar článkem nazvaným „Komu to prospěje“. Československý teolog se autora i čtenářů ptá: uvážil Hromádka dostatečně, jaké dopady může mít jeho článek pro celou církev? Slova o myšlenkové chudobě, ideovém bankrotu atd. lidi od vstupu do ní jen odradí a nepřátelům poskytnou materiál k útokům na církev. Kritika nic nevyřeší. Hromádka „žádá po nás nemožné“.¹⁰⁷ V roce 1932 se k tématu vrátil prostřednictvím zvláštní šedesátistránkové brožury.¹⁰⁸

¹⁰² ÚAMCČSH Praha, f. K 40/888 – Jan Lomoz: Katechismus Církve československé v ohlasech, s. 3.

¹⁰³ Pseudonym Vaverius viděl naopak východisko z „nynějšího chaosu, mlhavosti a sloužení několika pánům“ ve volení „společné linie s námi, českými bratry“. VAVERIUS. Československá církev a my. In *Československé hlasy*, 7.12.1922, roč. 10, č. 41, s. 1.

¹⁰⁴ Ibid., s. 4. – Proti Hromádkově kritickému pohledu na ČCS se ohrazoval zejména A. Spisar, který si kladl otázku, komu to prospěje? Spíše očekával podporu. Zdálo se mu, že Hromádka dost dobře nechápe vnitřní poměry a problémy, které ČCS řeší. Jinak by nemohl nemilosrdně „řezat“ do všeho, co se v církvi děje. „Ale pro Bůh, kdy to máme dělat a kdo?“ SPISAR, Alois. Komu to prospěje? In *Za pravdou*, 7.12.1922, roč. 2, č. 49, s. 2.

¹⁰⁵ HROMÁDKA, Josef. Náboženské a církevní poměry v ČSR. In TOBOLKA, Zdeněk (ed.). *Politika. Co má vědět o Československé republice každý občan*, 2, část 2. Praha: Československý Kompas, 1925, s. 251.

¹⁰⁶ Mohl je naopak povzbudit Hromádkův odmítavý názor na alternativní pravoslavnou orientaci Církve československé. Hodnotíme-li jeho postoj s odstupem století, které od vzniku článku uplynulo, musíme konstatovat, že jeho prognóza byla přesná. *Československé hlasy* ji zachytily v této podobě: „Jsem přesvědčen, že tato volba ČCS (spojení s pravoslavy) neposlouží ani jejímu vnitřnímu vybudování, ani jejímu vnějšímu vzrůstu. Zcela prostě proto, že tato volba jest proti duchu českého národa, proti duchu českého vývoje náboženského a proti duchu české historie. [...] Stále vpřed toužící duch český nemůže se spojit s utkvělým duchem východním.“ VAVERIUS. Československá církev a my. In *Československé hlasy*, 7.12.1922, roč. 10, č. 41, s. 3. – Postoje listu vůči pravoslaví byly hodně kritické a všimaly si vlivu Josefa Ladislava Stéhule (1875 – 1946) (pseud. P. Kopal, L. Stěhovský) na pravoslavné křídlo Církve československé. Srov. např. i KAPPA. Krize v církvi československé. In *Československé hlasy*, 13.4.1922, roč. 10, č. 15, s. 2 – 3; KAPPA. Český evangelík a pravoslavy. In *Československé hlasy*, 11.5.1922, roč. 10, č. 18, s. 3 – 4; 18.5.1922, roč. 10, č. 19, s. 1 – 2; 25.5.1922, roč. 10, č. 20, s. 2 – 3.

¹⁰⁷ SPISAR, Alois. Komu to prospěje. (K článku dr. J. Hromádky Církev československá v Československých hlasech). In *Za pravdou*, 7.12.1922, roč. 2, č. 49, s. 305 – 306.

¹⁰⁸ SPISAR, Alois. Církev československá. Slovo k stejnojmennému článku prof. dr. Hromádky v *Křesťanské revui*, ročník V, čís. 7 – 10. Praha: Ústřední rada ČCS, 1932, 64 s.

Závěr

Historický výzkum tématu týkajícího se reflexe vydání Farského a Kalousova Československého katechismu v relevantních křesťanských společenstvích působících v českých zemích ve 20. letech 20. století jsme realizovali se záměrem zjistit, jak na tento pokus o první syntetizující formulaci věrouky, již učebnice náboženství pro studenty a věřící příslušníky Církve československé reprezentuje, vybrané církve reagovaly. Naše pozornost byla upřena na církevní komunity českých katolíků, protestantů a v redukované míře pravoslavných, jejichž mluvčí dospěli shodně k názoru, že finální produkt pokusu o definici teologie Církve československé není ve svém celku ani v jednotlivých člancích příliš zdařilý. Tato evaluace katechismu se ocitla v zásadní kolizi jak s názory tvůrců díla, tak většiny příslušníků Církve československé náležejících k jejímu modernistickému křídlu.

Teolog Církve československé Alois Spisar, z jehož výroku při pátrání po důvodech kontroverzí a objektivně malého úspěchu díla vycházíme, byl přesvědčen o tom, že úmysly Karla Farského, který se s katolickou církví rozešel ve zlém, byly subjektivně dobré. Jeho záměrem bylo vybudovat nové národní náboženské společenství na bázi idejí demokracie a formulovat věrouku, která bude ve shodě se současnou vědou a úrovní lidského poznání na prahu 20. století. Přitom vsadil na kartu racionalismu. Jejím prostřednictvím chtěl překlenout rozpor mezi poznatky člověka moderní doby získanými na základě rozumu, logiky, konkrétního důkazu a sumou principů obsažených v katolické doktríně předloženou církví věřícím k dobrovolnému, ale závaznému přijetí. Domníval se, že těmito kroky se mu podaří oživit v národě víru v Boha a obnovit náboženský život. Podle našeho názoru je třeba vzít na vědomí skutečnost, že Farského jako teologa zformovalo katolické prostředí. Jeho myšlení silně ovlivnily ideje katolického modernismu. Chybné metodologické postupy zvolené pro novou interpretaci katolické věrouky patrné při provedení analýzy Československého katechismu dokazují, že autor katechismu nebyl schopen překročit Rubikon své minulosti. Proto načrtl obrysy teologického systému kolidujícího se základními principy křesťanství za situace, kdy milieu církve si přálo, aby zůstala nadále křesťanskou. Dějinným paradoxem lze označit fakt, že katechismus byl, jak jsme už shora uvedli, přijat v Církvi československé v podstatě s nadšením. V kontextu dalšího směřování církve po roce 1924 a v rámci hledání optimální věrouky Farského uspěchaný, předčasný a kusý nástin teologického modelu obsažený v Československém katechismu reprezentuje přechodnou etapu. Teologové církve na něj pochopitelně navazovali, do roku 1927 ve spolupráci s ním učení církve precizovali, později se vůči tomuto modelu vymezovali a v podstatě jej antikvovali.¹⁰⁹

Aféra, kterou vydání Československého katechismu vyvolalo, zásadním způsobem ovlivnila jak vnitřní poměry v církvi z hlediska jejího dalšího věroučného směřování a řešení některých dalších problémů systémového charakteru, tak modifikovala a vyhranila její pozici mezi ostatními tehdejšími subjekty na církevní scéně. 1) Ukončila etapu spolupráce mezi Církví československou a Srbskou pra-

¹⁰⁹ TONZAR, *Vznik a vývoj novodobé husitské teologie*; KOLÁŘ, *Teologický a liturgický profil*, s. 34 – 55. – A. Spisar, který pracoval na formulaci věrouky po roce 1922 snad nejintenzivněji, v roce 1946 napsal: „Farský neměl a nemohl ani mítí úmyslu podat hotovou teorii církevní nauky. Jeho věty jsou jen nadhozeny a mají účelem získat nové členstvo pro církev a podat mu nejpotřebnější poučení o věci, která byla u nás – ostatně i jinde – církevní praxí a teorií úplně znehodnocena.“ SPISAR, *Věrouka v duchu Církve československé*, s. 114.

voslavnou církví. Srbský biskup Dositej (Vasić) v souladu s pokyny saboru své mateřské církve ukončil tu část své československé mise, která byla zaměřena na Církev československou, těžiště své práce přenesl na Podkarpatskou Rus a sledoval ideu vytváření předpokladů pro vznik autokefální pravoslavné církve v Československu působící v jurisdikci Srbské pravoslavné církve. 2) Kauza ovlivnila proces názorového střetu ve věci výběru věrouky v Církvi československé do té míry, že vůdčí osobnosti obou proudů dospěly k závěru o nemožnosti udržet její jednotu. Když ztroskotaly pokusy o nalezení kompromisu, za jediné východisko ze situace považovaly církev rozdělit, resp. partnera přinutit k dobrovolné secesi z organizace. Církev ovládli stoupenci teologického modernismu, věřící, kteří se ztotožnili s věroukou prezentovanou v katechismu, a pravoslavně orientované křídlo, jehož „agonie“ v církvi přetrvávala ještě téměř dva roky, pod vedením biskupa Gorazda (Pavlík) intenzivně řešili svou budoucnost. Události kolem Československého katechismu otevřely cestu k zásadnímu řešení budoucnosti pravoslaví v českých zemích. 3) Případ představuje jeden z výrazných mezníků v historii Církve československé ve stadiu jejího ukotvení v české společnosti. Stál vedle dalších faktorů za jejím vývojovým obratem a přes všechny peripetie let 1922–1924 ji nasměroval na cestu ke svolání prvního sněmu (1924). Jeho závěry vytvořily prostor pro zintenzivnění úsilí v oblasti formulace věrouky Církve československé, do něhož se po boku Karla Farského (do roku 1927) zapojili také další teologové.¹¹⁰

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ

Prameny

Eparchiální archiv olomoucko-brněnské eparchie Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku, Olomouc, fond Biskup Gorazd.

Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské, Praha, fond K 40; fond Korespondence Karla Farského.

Zemský archiv v Opavě, pob. Olomouc, fond Církev československá husitská, olomoucká diecéze.

Tisk

Českobratrské hlasy, 1922.

Český zápas, 1921, 1922, 1923, 1924.

Hus, 1922.

Husův odkaz, 1920.

Lid, 1922.

Lidové listy, 1922, 1923.

Národní listy, 1920.

Našinec, 1922, 1923.

¹¹⁰ Srov. např. BUTTA, Tomáš – NOVÁK, Tomáš (eds.). *Dokončit reformaci českou. 100 let od 1. sněmu Církve československé husitské*. Praha : Církev československá husitská, 2024, 341 s.

Právo, 1922.
Právo národa, 1920.
Za pravdou, 1922.
Život, 1922.

Seznam bibliografických odkazů

- BALÍK, Stanislav – FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – VLHA, Marek. *Český antiklerikalismus*. Praha : Argo, 2015.
- BEDNÁŘ, František. *Památník Českobratrské církve evangelické*. Praha : Kalich, 1924.
- BUTTA, Tomáš – NOVÁK, Tomáš (eds.). *Dokončit reformaci českou. 100 let od 1. sněmu Církve československé husitské*. Praha : Církev československá husitská, 2024.
- BUTTA, Tomáš a kol. *Karel Farský: sborník věnovaný 90. výročí modernistického kněze, učitele a patriarchy Církve československé husitské*. Praha : Církev československá husitská, 2017.
- CINEK, František. *K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti 1918 – 1925. K ideovému vývoji církve československé. Hnutí pravoslavné v Československu. K situaci českobratrského protestantismu. Dodatek*. Olomouc : Lidové závody tiskařské a nakladatelské, 1926.
- Církev v proměnách času 1918 – 1968. Sborník k 50. výročí spojení Českobratrské církve evangelické*. Praha : Kalich, 1969.
- CÍRUS, Vojtěch. *Služkou nebo družkou? Austroslavismus jako model katolického státu nebo státní katolicismus?* Praha : Univerzita Karlova, 2021. Rkp. diplomové práce.
- DANILEC, Jurij – MAREK, Pavel. О миссионерской деятельности владыки Досифея (Васича) на Подкарпатской Руси в 20-х годах XX века. In *Rocznik Teologiczny*, 2019, roč. 61, č. 3, s. 445 – 477.
- DANILEC, Jurij – MAREK, Pavel. Success, or Defeat? On the Orthodox Mission of the Serbian Bishop Dositheus (Vasić) in Czechoslovakia in 1920 – 1926. *Kultúrne dejiny*, 2019, roč. 10, č. 2, s. 197 – 227.
- Deset let Českobratrské evangelické církve 1918–1928*. Praha : synodní výbor církve, 1928.
- DOBEŠ, Jan. J. L. Hromádka – hlas pravého nebo falešného proroka? In MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (eds.). *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 462 – 474.
- FARSKÝ, Karel. *Církev československá. Stručné informace o náboženských názorech, úkolech a organisaci církve*. Praha : Ústřední rada, 1925.
- FARSKÝ, Karel – KALOUS, František. *Československý katechismus. Učebnice pro mládež i věřící církve čsl.* 1. vyd. Příbram : nákladem Farského, 1922. [2. vyd., 1922].
- FARSKÝ, Karel. *Přelom. Vzpomínkové feuilletony k dějinám československé církve z roku 1918–1920*. Praha : vl. nákladem, 1921.
- FARSKÝ, Karel – POKORNÝ, František. *Stručné informace o náboženských názorech, úkolech a organisaci církve*. Praha : Blahoslav, 1929.
- FARSKÝ, Karel. *Stvoření. Výklad k biblickému líčení vzniku světa v duchu církve československé*. Praha : vl. n., 1920.
- FARSKÝ, Karel: *Z pode jha. (Vznik církve československé)*. Praha : Klub reformního duchovenstva, 1920.

- FARSKÝ, Karel (ed.). *Zpěvník písní duchovních, doporučitelných bratřím a sestrám církve československé*. Praha : vl. n., 1922.
- František Kalous. In JINDRA, Martin – SLADKOWSKI, Marcel (eds.). *Biografický slovník Církve československé husitské*. Praha : Církev československá husitská, 2020, s. 207 – 209.
- HÁŇAVKA, Karel. *Kterou cestou půjde Církev československá*. Brno : Rada starších Církve československé, 1924.
- HNÍK, František M. *Duchovní ideály československé církve. Příspěvek k rozboru její sociálně křesťanské struktury*. Praha : Družstvo ČČS, 1954.
- HOBZA, B. Prof. Karel Háňavka, brněnský apoštol Církve československé. In KAŇÁK, Miloslav. *Na přelomu generací. Kapitoly o životě čs. církve a jejích předních pracovníků*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1956, s. 165 – 186.
- HRABOVEC, Emilia. Der tschechische Katholizismus nach dem Ersten Weltkrieg aus der Sicht des Heiligen Stuhls. *Bohemia*, 2004, roč. 45, č. 2, s. 396 – 429.
- HRABOVEC, Emilia. Reformbestrebungen der tschechischen Preister und die Entstehung der „Tschechoslowakischen Kirche“. *Römische Historische Mitteilungen* 2009, roč. 51, s. 337 – 369. <https://doi.org/10.1553/rhm51s337>
- HROMÁDKA, Josef. Náboženské a církevní poměry v ČSR. In TOBOLKA, Zdeněk (ed.). *Politika. Co má vědět o Československé republice každý občan*, 2, část 2. Praha : Československý Kompas, 1925, s. 243 – 263.
- CHADIMA, Martin. *Dr. Karel Farský – 1. patriarcha Církve československé (husitské)*. Hradec Králové : Královéhradecká diecéze Církve československé husitské, 2017.
- ИГНАТИЙ (ШЕСТАКОВ) – БУРЕГА, Володимир В.. Доситей (Васић). In *Православная энциклопедия*, 16. Москва : Церковно-научный центр „Православная энциклопедия“, 2007, s. 51 – 52.
- JINDRA, Martin. *Vilibald Růžička*. In JINDRA, Martin – SLADKOWSKI, Marcel. *Biografický slovník Církve československé husitské*. Praha : Církev československá husitská, 2020, s. 444 – 446.
- JUREK, Daniel. *Eine kleine Kirche in Europa. Die Tschechoslowakische Hussitische Kirche im Wandel zwischen Nationalkirche und europäischem kirchlichen Akteur*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2019. Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, 258. <https://doi.org/10.13109/9783666593796>
- KADEŘÁBEK, Vladimír – TRTÍK, Zdeněk. *Život a víra ThDr. Karla Farského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1982.
- KALOUS, František – SPISAR, Alois – FARSKÝ, Karel. *Učení náboženství křesťanského pro věřící církve československé. [Návrh]*. Příbram : vl. n., 1929. [Alternativní název: Učení náboženství křesťanského pro věřící Církve československé. (Návrh). Dle odkazu Karla Farského formou katechismu sestavili a rozšířili Fr. Kalous a Al. Spisar].
- KAŇÁK, Miloslav. *Dr. Karel Farský. O životě a díle prvního patriarchy církve československé*. Praha : Blahoslav, 1951.
- KAŇÁK, Miloslav et al. Prof. Dr. A. Spisar. In *Na přelomu generací. (Kapitoly o životě československé církve a jejích předních pracovnících)*. Praha : ÚCN, 1956, s. 121 – 141.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918 – 1938), 1. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*. Praha : Libri, 2000.
- KOLÁŘ, Pavel. Teologický a liturgický profil ČČS (husitské). In NEŠPOR, Zdeněk R. a kol. *Encyklopedie Církve československé husitské*. Praha : Karolinum, 2022, s. 34 – 55.

- КОНДАИС, Павле (ed.). *Христу веран до смрти. Свештеноисповедник Доситеј загребачки и воведеньски*. Београд – Цетинье : Архиепископија, 2008.
- KONEČNÝ, Jan. *Československý katechismus – rozklad křesťanství. Rozbor katechismu dr. Farského a Kalouse*. Hradec Králové : Tiskové družstvo, 1922.
- KUTNAR, František. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, 2. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1977.
- LARISCH, Jan. P. *Ferdinand Chýlek, vůdčí osobnost katolického hnutí na střední Moravě v letech 1919–1939*. Kozlovice : Římskokatolická farnost, 2011.
- LEHMAN, Hartmut. *Sekularizace, dechristianizace, rechristianizace v novověké Evropě. Teologie a společnost* 2005, roč. 3 (11), č. 1, s. 18 – 22.
- LUŽNÝ, Dušan. *Evangelical Church of the Czech Brethren*. In GORDON MELTON, John – BAUMAN, Martin (eds.). *Religions of the World. A Comprehensive Encyclopedia of Beliefs and Practices*, 2.1. vyd. Santa Barbara : ABC - Clio, 2002, s. 463 – 464.
- MACHEK, Vít. *Josef Konstantin Miklík CSSR (1895 – 1966). Život a dílo*. Praha, 2017, rkp. diplomové práce na Teologické fakultě Univerzity Karlovy.
- MIKLÍK, Josef. *Kritický rozbor Československého katechismu*. In *Život*, 1922, roč. 5, s. 179 – 185.
- MAREK, Pavel. *Biskup Gorazd (Pavlík). Životní příběh hledání ideální církve pro 20. století*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2019.
- MAREK, Pavel. *Česká reformace 20. století? K zápasu Církve československé (husitské) o vizi moderního českého křesťanství v letech 1920 – 1924*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2015.
- MAREK, Pavel. *Čeští křesťanští sociálové. Příspěvek k problematice programových a organizačních základů českého politického katolicismu v letech 1894 – 1938*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2011.
- MAREK, Pavel. *K historii Československého katechismu. Farského teologický modernismus ve světle kritiky českého pravoslavného biskupa Gorazda (Pavlík)*. In *Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру ім. архімандрита Василя (Проніна)*, č. 10. Ужгород, Всеукраїнське державне видавництво „Карпати“ 2023, s. 225 – 267.
- MAREK, Pavel. *K recepci Farského a Kalousova katechismu v Církvi československé (husitské)*. In *Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру ім. архімандрита Василя (Проніна)*, č. 12. Ужгород, Всеукраїнське державне видавництво „Карпати“ 2025, s. 10 - 35.
- MAREK, Pavel. *Katolický modernista František Světlík (1875 – 1949)*. In *Státní okresní archiv Kroměříž. Archivní ročenka*. Holešov : Státní okresní archiv Kroměříž se sídlem v Holešově, 2000, s. 11 – 27.
- MAREK, Pavel – TRAPL, Miloš. *František Světlík (1875 – 1949). Nástin života a díla katolického politika a novináře*. Rosice u Brna : Gloria, 2001.
- MAREK, Pavel. *Několik dokumentů k životu a dílu prof. Aloise Spisara*. In *Archivní ročenka 1999*. Kroměříž : Státní okresní archiv, 1999, s. 41 – 52.
- MAREK, Pavel. *„Obtížný cizinec“. Vladyka srbské pravoslavné církve Dositej (Vasić) a meziválečné Československo (1920 – 1939)*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2020.
- MAREK, Pavel. *Za lepší církví? K úsilí českého duchovenstva v 19. a na počátku 20. století modernizovat náboženský a církevní život*. In VAREKA, Marek – ZÁŘICKÝ, Aleš. *Modernizace církve. Od zrušení jezuitského řádu do II. vatikánského koncilu*. Ostrava : Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2018, s. 123 – 137.

- MATEJKA, Ondřej. Die tschechischen protestantischen Kirchen. In SCHULZE WESSEL, Martin – ZÜCKERT, Martin (eds.) *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*. München : R. Oldebourg Verlag, 2009, s. 147 – 157.
- MIKULEC, Jiří. *Křesťanství v českých zemích*. Praha : Paseka, 2025.
- Mitropolit Dositej Vasić, episkop niški, 1913 – 1933. Niš : Štamparija „Sveti car Konstantin“, 1933.
- MÜLLER, Karel B. *Češi a občanská společnost. Pojem, problémy, východiska*. Praha : Triton, 2002.
- MÜLLER, Václav. *Náboženské poměry v Československé republice*. Praha : Státní nakladatelství, 1925.
- NEŠPOR, Zdeněk R. – VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice*. Praha : Karolinum, 2015, s. 209 – 220.
- NEŠPOR, Zdeněk R. *Století národní církve. Duchovní hledání Církve československé (husitské)*. Praha : Academia, 2024.
- NĚMEC, Ludvík. *Church and State in Czechoslovakia*. New York : Vantage Press, 1955.
- PECKA, Dominik. České katolictví ve 20. století v evropském kontextu. In *Katolická ročenka 1970*. Praha : Česká katolická charita, 1970, s. 60 – 70.
- PEHR, Michal – ŠEBEK, Jaroslav. *Československo a Svatý stolec. Od nepřátelství ke spolupráci (1918 – 1928), 1. Úvodní studie*. Praha : Masarykův ústav, 2012.
- PETRÁČEK, Tomáš. Modernistická, anebo antimodernistická krize? K jedné proměně vnímání podstaty a charakteru krize v dějinách katolické církve. In *Moderní dějiny 2022*, roč. 30, č. 2, s. 141 – 162.
- POKORNÝ, František (ed.). *Sborník Dra Karla Farského. Kniha vzpomínek, dojmů a úryvků z díla a života zakladatele Církve československé*. Praha : nákladem Tiskového a nakladatelského družstva ČČS, 1928.
- ROKYTA, Jan. Farský a modernismus. In *Theologická revue 2021*, roč. 92, č. 4, s. 374 – 385. <https://doi.org/10.14712/12117617.92.4.1>
- SMOLÍK, Josef. *Josef L. Hromádka. Život a dílo*. Praha : Ekumenická rada, 2005.
- SPISAR, Alois. *Církev československá. Slovo k stejnojmennému článku prof. dr. Hromádky v Křesťanské revui, ročník V, čísl. 7 – 10*. Praha : Ústřední rada ČČS, 1932.
- SPISAR, Alois. *Ideové směrnice ČČS a br. biskup Gorazd*. Praha : Družstvo ČČS, 1924.
- SPISAR, Alois. *Ideový vývoj Církve československé. (Nástin)*. Praha : Ústřední rada církve československé, 1936.
- SPISAR, Alois. *Křesťanská věrouka v duchu Církve československé pro školy měšťanské a střední*. Praha : Ústřední rada ČČS, 1932.
- SPISAR, Alois. *Úvod do věrouky v duchu Církve československé*. Praha : Ústřední rada ČČS, 1939.
- SPISAR, Alois. *Věřouka v duchu Církve československé ve dvou dílech*. Díl 1: Praha : ÚR ČČS 1941; Díl 2: Praha : Blahoslav, 1946.
- Sto let ve službě evangelia. 1880 – 1980. Jubilejní sborník Církve bratrské*. Praha : Církev bratrská, 1981.
- ŠKRÁŠEK, Josef. *Dělník na cyrilometodějské lísce. Život a dílo preláta ThDr. Františka Cinka*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1996.

- ŠMÍD, Marek. *Apoštolský nuncius v Praze: významný faktor v československo-vatikánských vztazích v letech 1920 – 1950*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015.
- ŠMÍD, Marek. *Mission: Apostolic Nuncio in Prague: Czechoslovakian-Vatican diplomatic relations between 1920 and 1950*. First English edition. Prague : Karolinum Press, 2020. <https://doi.org/10.2307/jj.3643617>
- ŠMÍD, Marek. Mons. prof. ThDr. František Cinek a jeho dílo K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti 1918 – 1925. In MAREK, Pavel (ed.). *Historik a jeho dílo. Kniha věnovaná 80. výročí narození prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc.* Olomouc : Univerzita Palackého, 2015 s. 206 – 215.
- ŠMÍD, Marek. *Nepřítel: první republika: radikalizace skupiny českých katolických intelektuálů v letech 1918 – 1938*. [Chomutov] : L. Marek, 2012.
- ŠMÍD, Marek. *Pražští arcibiskupové moderního věku: čeští primasové od Lva Skrbenského po Jana Graubnera*. Řitka : Čas, 2022.
- ŠMÍD, Marek. *Vatikán a Československo ve 20. století*. Praha : Stanislav Juhaňák – Triton, 2022.
- ŠMÍD, Marek – MANDZÁK, Atanáz Daniel – HAJDINOVÁ Eva (eds.). *Svatý stolec a Československo*. Praha : Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2022.
- ŠMILAUEROVÁ, Adéla (ed.). *Ex archivis ecclesiae. Sborník příspěvků historiků a archivářů k dějinám Českobratrské církve evangelické a jejich předchůdkyň, evangelických církví augsburského a helvetského vyznání v českých zemích*, 1, 2. Praha : Československá církev evangelická, 2009.
- TKADLČÍK, Vojtěch. František Cinek. In URBÁŠEK, Pavel (ed.). *Zakladatelé a pokračovatelé. Památník osobností obnovené univerzity*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1996. s. 33 – 35.
- TONZAR, David. *Vznik a vývoj novodobé husitské teologie a Církev československá husitská*. Praha : Karolinum, 2002.
- TRTÍK, Zdeněk. Význam životního díla profesora dr. Aloise Spisara. *Náboženská revue*, 1949, č. 3 – 4, s. 132 – 137.
- Učení náboženství křesťanského. Přijato I. řádným sněmem církve československé dne 28. až 30. března 1931*. Praha : Církev československá, 1948. Sbíрка sněmovních usnesení Církve československé. Část ideová; B. [Čís.] I.
- URBAN, Rudolf. *Die Tschechoslowakische Hussitische Kirche*. Marburg/Lahn : J. G. Herder-Institut, 1973. Marburger Ostforschungen; Bd. 34.
- Васић Доситеј, метрополит загребачки. In *Српски биографски речник*, 2. Нови Сад : Матица српска, 2006, s. 82 – 83.
- VOGEL, Jiří. Alois Spisar. In JINDRA, Martin – SLADKOWSKI, Marcel. *Biografický slovník Církve československé husitské*. Praha : Církev československá husitská, 2020, s. 487 – 489.
- VUKOVIĆ, Svetozar (episkop šumadijski Sava). *Srpski jerarsi od devetog do dvadesetog veka*. Beograd : Evro; Podgorica : Unireks; Kraguevac : Kalenih, 1996.
- ZLÁMAL, Bohumil. *Galerie cyrilometodějských pracovníků nové doby*. Olomouc : Refugium Velehrad-Roma, 2013.
- ZLÁMAL, Bohumil. *Průručka českých církevních dějin*, 6. *Doba probuzenského katolicismu (1848 – 1918)*. Olomouc : Maticе cyrilometodějská, 2009.

SUMMARY

The Reception of the Czechoslovak Catechism in the Czech Church Milieu of the 1920s

The establishment of the Czechoslovak Church in 1920 was essentially the outcome of short-lived efforts by a group of radical Roman Catholic priests. As a result, the crucial issue of doctrine was not satisfactorily resolved at its inception. From the very beginning, the founders lacked unity on this point, and by the end of 1920 the Church had already split into two factions. The traditionalists called for the adoption of the theology of the Eastern Orthodox churches, while the modernists rejected this vision and demanded the elaboration of an entirely new and original Christian doctrine. This dispute soon turned into a struggle to determine the official theology of the Czechoslovak Church. A decisive milestone came in 1922, when the modernists presented a doctrinal text that reinterpreted Catholic teaching on rationalist foundations. It was published under the title *Czechoslovak Catechism*, authored by two of the Church's founders, the priests and catechists Karel Farský and František Kalous. The publication aroused considerable attention in the Czechoslovak religious environment. The majority of the faithful, clergy, and sympathizers of the new Church received this first, though incomplete, attempt at a systematic theology with uncritical enthusiasm. A more cautious stance was adopted by only a few theologians, notably Alois Spisar. While defending the work, he acknowledged certain shortcomings, pointing to some excessively radical formulations. Spisar did not regard the *Catechism* as the definitive doctrinal statement of the Czechoslovak Church. By contrast, the overwhelming majority of traditionalists within the Church, as well as theologians of other Christian denominations in Czechoslovakia, categorically rejected the text. The first explicitly critical responses came from the Orthodox camp, which was understandable given the Church's internal situation. Bishop Dositej (Vasić) of the Serbian Orthodox Church, then active in Moravia, described the work of Farský and Kalous as a doctrinal collision not only with Orthodoxy but with Christianity as a whole: in his view, the authors' opinions „stand outside the ground of all Christian confessions“. Farský's reaction was sharp: he denied the bishop the right to judge the theological orientation of the Church and effectively urged him to end his Orthodox mission in Czechoslovakia. He later moderated his stance, defending the *Catechism* as „merely a didactic aid and outline of doctrine“, stressing that it was not an authoritative ecclesiastical text. Other Orthodox leaders concurred with Dositej. Bishop Gorazd (Pavlík), with the assistance of Old Catholic colleagues, prepared a comprehensive theological essay for a European audience. Catholic criticism in the immediate aftermath of publication was relatively cautious. Prague periodicals tended to be more informative than polemical. In contrast, the Moravian daily *Našinec* labeled the *Catechism* „proof of the complete bankruptcy of Christian faith in the Czechoslovak Church“. The theologian František Cinek argued that it was „a curious rarity in twentieth-century religious literature“ and that the Church's doctrine amounted to „a commonplace imitation of Protestant sects“. Similar evaluations were offered by Josef Miklík CSsR and Jan Konečný. The Evangelical Church of Czech Brethren assessed the *Catechism* as an attempt inspired by modern Protestant

theology. Its representatives appreciated the effort of the authors to formulate doctrinal articles in the idiom of the age and to move away from scholastic interpretations. Speaking for the Moravian branch of the Church in Czechoslovak Brethren's Voices, the theologian Josef Lukl Hromádka centered his critique on the theological inadequacy of Farský. He described the Catechism as „a curious mixture of pantheism, positivism, historicism, and symbolism“, stressing that „the Christian principle is here broken and silenced“. Nonetheless, Hromádka welcomed the very existence of the Czechoslovak Church as an alternative to Roman Catholicism. Historical research into the reception of the Czechoslovak Catechism shows that responses from the established churches were predominantly critical. Catholics, Protestants, and Orthodox alike agreed that the work was unsatisfactory both in its individual articles and as a whole, and that its acceptance conflicted with the traditional principles of Christianity. The only significant apologist within the Czechoslovak Church was Alois Spisar, who highlighted Farský's subjectively good intentions – his desire to create a new religion grounded in rationalism and science. According to Hromádka, however, Farský remained too deeply shaped by his Catholic intellectual formation, with the result that the Catechism developed into a theological system at odds with Christianity's fundamental principles. The controversy surrounding the Catechism had far-reaching consequences. It intensified the internal struggle over the Church's doctrinal orientation between Orthodox-leaning and modernist factions. It also ended the Church's collaboration with the Serbian Orthodox Church and represented an important step toward the eventual establishment of a regular Orthodox church in the Czech lands. At the same time, it paved the way for the convocation of the first Synod of the Czechoslovak Church in 1924, which laid the foundations for further development of doctrine in continuity with the initial vision and legacy of Karel Farský.

prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Ph.D.; emeritus
Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta, katedra historie
CZ-771 80 Olomouc; Hradě 5
e-mail: <pavel.marek@upol.cz>
ORCID: 0000-0001-7578-0783